

Semantic reconstruction of the way of facing drought and water crisis in the Musa Abad area of Torbat Jam among rural herders

Iraj Saljoughi¹ | Hossein Ghodrati^{2✉} | Mahdi Zarei³

1. Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Human Sciences, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. H.ghodrati@hsu.ac.ir
2. Corresponding Author, Department Management, Faculty of Management, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. Irajsal53@gmail.com
3. Research Center of Social Studies & Geographical Sciences, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. M.zarei@hsu.ac.ir

Article Information

Research Paper

Vol:	14
No:	54
P:	39-60
Received:	2023-07-12
Revised:	2023-09-02
Accepted:	2023-09-05
Published:	2024-02-01

Keywords:

- Grounded theory
- Water crisis
- Drought
- Traditional animal husbandary
- Torbat Jam

Cite this Article:

Saljoughi, I., Ghodrati, H., Zarei, M. (2023). Semantic reconstruction of the way of facing drought and water crisis in the Musa Abad area of Torbat Jam among rural herders. *Journal of Arid Regions Geographic Studies* 14(54): 39-60
doi: 10.22034/JARGS.2023.406722.1048

Publisher: Hakim Sabzevari University

© The Author(s)

 [10.22034/JARGS.2023.406722.1048](https://doi.org/10.22034/JARGS.2023.406722.1048)

Abstract

Aim: The decrease in rainfall, drought, and climate changes in recent decades have become increasing problems for our country. These issues are much deeper and more tangible for the dry areas of the country, especially if the way of living is directly affected by the state of rainfall. The present study seeks to understand the meaning of the water crisis and drought among the livestock farmers of Musa Abad district of Torbat Jam.

Material & Method: Based on Straus and Corbin's G.T. method, data was collected from 22 participants using in-depth interviews. The criterion for the number of samples was to reach theoretical saturation.

Finding: Based on the open coding stage, 59 primary concepts were extracted, and through converting them into abstract concepts, 22 main categories were obtained. Applying the selective coding stage, a core category - traditional cattle breeding in the dilemma of dual paradoxes - was extracted.

Conclusion: This research showed that from the point of view of cattle breeders, drought and water crises have a direct relationship with dualities that have manifested themselves in the form of uncertainty, leading to the gradual destruction of traditional animal husbandry. It seems that the government is the culprit and the main actor in the consequences of drought and water crisis for traditional herders due to the dual policies it has taken concerning rural areas and their way of life. **Innovation:** Using the qualitative method of grounded theory, this research has, for the first time, addressed the lived experience and problems caused by drought for livestock farmers in Musa Abad region. Inspired by Elinor Ostrom's theory, it was suggested that the government should explain its assignment by rethinking the dual policy approach. Rural migration is expected to accelerate in the upcoming years, irrespective of the noted comments.

Extended Abstract

1. Introduction

Many researchers today believe that wars will be fought mainly over water between countries in the future, as it is said that the 21st century is a war over water, unlike the 20th century over oil. Preliminary estimates show that more than one billion and one hundred million people in the world are somehow facing the problem of providing safe water. Since Iran has a hot and dry climate, it has been facing drought and water crises for a long time. Drought affects animal husbandry directly and indirectly. The main direct effects of drought appear with the lack of fodder and its effect on animal health. This has a significant effect on the reproduction of animals and the economic value of the whole animal husbandry. With the occurrence of drought and the drying up of rivers, their natural habitats are also destroyed, which is difficult to replace. Some of the effects of drought damage in this area include the problem of providing drinking water for livestock, weakening the livestock immune system, increased casualties due to livestock diseases, abortions, and internal and external parasitic diseases. In fact, unlike floods and earthquakes, drought has a wide range of effects. Firstly, it is very creeping and long-term and directly threatens human societies' life and nations' development and welfare. The research results also show that drought causes the most damage among natural hazards. The decrease in rainfall, drought, and climate changes in general in recent decades have become increasing problems for our country. These issues are much deeper and more tangible for the dry regions of the country, especially if the way of living is directly affected by the state of rainfall. The present research aims to understand the meaning of water crisis and drought among the livestock farmers of Musa Abad district of Torbat Jam.

2. Materials and Methods

This research was done using Strauss and Corbin's grounded theory method. An in-depth interview technique was applied to collect data, and the criterion for completing the number of interviews (22 cases) was reaching theoretical saturation. One of the characteristics of the selected people is that they are involved in drought and water crises in the above region; therefore, they have useful information on the research topic field. Purposeful sampling was exerted to select the samples, and theoretical sampling was used to collect appropriate data.

3. Results and Discussion

In the open coding stage, 59 primary concepts were extracted, and after converting them into abstract concepts, 22 main categories were obtained. The inclusion of these concepts as a paradigm model in causal conditions includes the disproportion of livestock prices with livestock supplies, lack of sufficient support from the government and government institutions for livestock farmers, and limitation of pastures and water resources. Also, the concepts related to the intervening conditions are a fatalistic view, a strong sense of belonging to animal husbandry and rural life, a feeling of lack of profitability of animal husbandry, lack of agricultural prosperity, special life conditions (disease and addiction), physical expansion of the village, and lack of experience in animal husbandry. In the form of action and interaction strategies, the extracted concepts are selling all the livestock, selling a part of the livestock, allocating subsidies for buying livestock feed, turning family members to work, lending livestock, using alternative and poor quality food such as dried bread, thorns, potatoes, etc., seasonal migration with livestock. The consequences are a sharp decrease in the number of livestock, exposure to the destruction of traditional animal husbandry, an increase in false and intermediary (unproductive) jobs, urban migration, and the spread of poverty, marginalization, and family problems caused by mental and psychological consequences. Similarly, in the selective coding stage, a core category was obtained as traditional animal husbandry in the staple of dualities.

4. Conclusions

In this research, based on the mentioned paradigm model, "Traditional animal husbandry in the staple of dualities" has been extracted as the core category and the final answer to the first question of the research. Based on this category, by understanding and interpreting the drought and water crisis and its consequences in their daily lives, the herdsman of Musa Abad region consider the drought and water crisis as a phenomenon that is directly and sustainably related to the government's dual policies towards the villagers, especially this group of traditional cattle breeders. This has overshadowed other behavioral and emotional layers of livestock farmers in the form of a virus. Most livestock farmers said that the government is trying to destroy traditional livestock farming, or at least it is not making effective efforts to prevent destruction and wants people to go towards industrial animal husbandry in order to have a market for livestock products and, on the other hand, to prevent the destruction of natural resources and pastures and forests as a result

of excessive livestock grazing. Understanding why livestock farmers have developed certain beliefs and attitudes is crucial. When the government creates basic amenities and infrastructure for rural areas, such as piped water, gas, electricity, and even asphalt roads to persuade the people not to migrate to the cities, not only effective and efficient measures are not taken for the livelihood of this community; instead, the only way of their subsistence has been left (traditional animal husbandry) to God's mercy.

5. Acknowledgment & Funding

- Authors are thankful to all interview participants for supporting this research.
- The manuscript did not receive a grant from any organization

6. Conflict of Interest

- The authors declare no conflict of interest.

بازسازی معنایی شیوه مواجهه دامداران روستایی با پدیده خشکسالی و بحران آب در منطقه موسی آباد از توابع شهرستان تربت جام بر اساس نظریه زمینه‌ای

ایرج سلجوقی^۱، حسین قدرتی^۲ , مهدی زارعی^۳

۱- گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. H.ghodrati@hsu.ac.ir

۲- نویسنده مسئول، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. Irajsal53@gmail.com

۳- مرکز پژوهشی علوم جغرافیایی و مطالعات اجتماعی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. M.zarei@hsu.ac.ir

چکیده:

هدف: وضعیت کاهش بارندگی‌ها، خشکسالی و به طور کلی تغییرات اقلیمی در دهه‌های اخیر مسائل فزاینده‌ای را برای کشورمان رقم زده است. این مسائل برای مناطق خشک کشور بسیار عمیق‌تر و ملموس‌تر قابل درک است به‌ویژه اگر شیوه معیشتی به گونه‌ای باشد که مستقیماً متأثر از وضعیت بارش‌ها باشد هدف از تحقیق حاضر درک معنایی بحران آب و خشکسالی نزد دامداران منطقه موسی آباد از توابع شهرستان تربت جام است.

روش و داده: این پژوهش با روش زمینه‌ای اشراف و کوربین، انجام شده است. برای گردآوری داده‌ها از تکنیک مصاحبه عمیق استفاده گردید و معیار اتمام تعداد مصاحبه‌ها (۲۲ مورد) رسیدن به اشباع نظر بوده است.

یافته‌ها: با استفاده از مرحله کدگذاری باز، ۵۹ مفهوم اولیه استخراج و با تبدیل آن‌ها به مفاهیم انتزاعی، ۲۲ مقوله اصلی به دست آمد. سپس در مرحله کدگذاری گزینشی، یک مقوله هسته‌ای - دامداری سنتی در منگنه‌ی دوگانگی‌ها - استخراج شد.

نتیجه‌گیری: این تحقیق نشان داد که از نگاه دامداران منطقه موسی آباد، خشکسالی و بحران آب رابطه‌ی مستقیمی با دوگانگی‌هایی دارد که در عمل خود را در قالب یک بلاتکلیفی منجر به نابودی تدریجی دامداری سنتی ظاهر کرده است. چنین به نظر می‌رسد که دولت خواسته یا ناخواسته به دلیل سیاست‌های دوگانه‌ای که در ارتباط با مناطق روستایی و شیوه معیشت آنان در پیش گرفته، مقصر و بازیگر اصلی پدیده پیامدهای خشکسالی و بحران آب برای دامداران سنتی شناخته می‌شود.

نوآوری، کاربرد نتایج: این پژوهش با استفاده از روش کیفی نظریه زمینه‌ای برای اولین بار به تجربه زیسته و مشکلات و مسائل حاصل از خشکسالی برای دامداران منطقه موسی آباد پرداخته است. با الهام گرفتن از نظریه‌ی الینور استروم، پیشنهاد شد که دولت با بازاندیشی در این شیوه سیاست‌گذاری‌های دوگانه، دست‌کم تکلیف خودش و این قشر بزرگ از جامعه روستایی را مشخص کند.

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

دوره: ۱۴

شماره: ۵۴

صفحه: ۳۹-۶۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۱

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۱/۱۲

کلیدواژه‌ها:

- نظریه زمینه‌ای
- بحران آب
- خشکسالی
- دامداری سنتی
- تربت جام

نحوه ارجاع به این مقاله:

سلجوقی، ایرج، قدرتی، حسین، زارعی، مهدی. (۱۴۰۲). بازسازی معنایی شیوه مواجهه دامداران روستایی با پدیده خشکسالی و بحران آب در منطقه موسی آباد از توابع شهرستان تربت جام بر اساس نظریه زمینه‌ای. *مطالعات جغرافیایی مناطق خشک*، ۱۴(۵۴): ۳۹-۶۰.

doi: 10.22034/JARCS.2023.406722.1048

ناشر: دانشگاه حکیم سبزواری

© نویسنده(گان).

۱- مقدمه

بسیاری از پژوهشگران امروزی بر این باورند که در آینده جنگ‌ها در اساس بر سر آب بین کشورها در می‌گیرد، چنان‌که گفته می‌شود: «اگر قرن بیست جنگ بر سر نفت بود، قرن بیست و یک قرن جنگ بر سر آب خواهد بود». برآوردهای اولیه نشان می‌دهند بیش از یک میلیارد و صد میلیون نفر در جهان به نوعی با مشکل تأمین آب سالم روبه‌رو هستند. (Hatami & Norbakhsh, 2019). ایران نیز از دیرباز از آنجایی که دارای اقلیمی گرم و خشک است، با خشکسالی و بحران آب مواجه بوده است. خشکسالی به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر دامپروری اثر می‌گذارد. عمده اثرات مستقیم خشکسالی با کمبود علوفه و تأثیر آن بر سلامت حیوانات ظاهر می‌شود. این امر خود اثر قابل توجهی بر تولیدمثل حیوانات و ارزش اقتصادی کل دامداری دارد. با بروز خشکسالی و خشک شدن رودخانه‌ها زیستگاه‌های طبیعی آن‌ها هم از بین می‌رود که جایگزین کردن آن مشکل است. چند مورد از آثار خسارت خشکسالی در این حوزه شامل مشکل تأمین آب شرب برای دام، ضعیف شدن سیستم ایمنی دام، افزایش تلفات در اثر بیماری دامی، سقط جنین و بیماری‌های انگلی داخلی و خارجی است. (Zahedi bodgoli et al., 2019). در واقع خشکسالی، بر خلاف سیل و زلزله اولاً دارای گستره عملکرد وسیع است و ثانیاً بسیار خزننده و طولانی مدت است و مستقیماً حیات جوامع انسانی و توسعه و رفاه ملت‌ها را مورد تهدید قرار می‌دهد. نتایج پژوهش‌ها نیز نشان می‌دهد در بین مخاطرات طبیعی، در مجموع خشکسالی بیشترین میزان آسیب را به همراه دارد (Zarghani et al., 2016).

بر اساس طبقه‌بندی محققان دامداری به طور کلی به دو بخش صنعتی و سنتی تقسیم می‌شود که دامداری سنتی نیز شامل بخش عشایری و دامداری سنتی روستایی است. آنچه که در این تحقیق مدنظر است همین بخش اخیر یعنی دامداری سنتی روستایی است. به جرأت می‌توان گفت یکی از محدود اقلاری است که اغلب مورد بی‌مهری و فراموشی کارشناسان و حتی مسئولین و نهادهای دولتی قرار گرفته است. غالب پژوهش‌هایی که با موضوع خشکسالی و بحران آب صورت گرفته، در حوزه کشاورزی و باغداری است. اغلب طرح‌های مسئولین و نهادهای دولتی و حتی جبران خسارات ناشی از این وضعیت، مشمول بخش کشاورزی و باغداری می‌شود. در این میان به بخش دامداری سنتی روستایی توجه چندانی نشده است. در برخی از مناطق روستایی قشری از دامداران روستایی را می‌توان یافت که شغل و علاقه اصلی آنان به دامپروری است. امری که در شهرستان تربت‌جام و منطقه مورد مطالعه (جلگه موسی‌آباد) به وضوح می‌توان مشاهده نمود. در این منطقه اغلب روستاهایی را می‌بینیم که با وجود قنات و آب فراوان، از دیرباز شغل دامپروری حرفه اصلی آنان بوده است، تا جایی که کشاورزی تحت‌الشعاع دامپروری و نیازهای دامی آنان است و این تقریباً عکس آن باوری است که دامپروری سنتی روستایی را در حاشیه و تابع معیشت کشاورزی روستائیان می‌دانند. با توجه به آنچه بیان شد، اهداف پژوهش حاضر عبارت است از: الف) بازسازی معنایی شیوه مواجهه‌ی دامداران جلگه موسی‌آباد تربت‌جام با پدیده خشکسالی و بحران آب. ب) بررسی تأثیر میزان ثروت و تمکن مالی دامداران بر تجربه خشکسالی (ج) بررسی تجربه خشکسالی و بحران آب در بین گروه‌های قومی مختلف ساکن در دهستان جلگه موسی‌آباد. د) بررسی تفاوت میزان دام‌داران در تجربه خشکسالی و بحران آب. به لحاظ نظری اولریش بک^۱ نویسنده کتاب «جامعه‌ی مخاطره‌آمیز»^۲ و نظریه‌پرداز مخاطره، جامعه‌ی مخاطره‌آمیز را در کانون بحث خود قرار می‌دهد. وی همچون آنتونی گیدنز^۳ مخاطره را طی فرایند ظهور مدرنیته‌ی اول و سپس مدرنیته‌ی دوم مورد توجه قرار می‌دهد که دارای سه ویژگی است: ۱- توزیع مجدد ثروت، ۲- فردیت‌یابی، ۳- استانداردزدایی از کار. جامعه‌ی مخاطره‌آمیز شامل تغییرات مرتبط به هم در زندگی اجتماعی معاصر می‌شود (Ahmadi & Dehghani, 2016). بر اساس اندیشه بک شاید بتوان ویژگی اول و سوم یعنی توزیع مجدد ثروت و استانداردزدایی از کار را با پدیده خشکسالی و بحران آب مرتبط دانست، چنان‌که در دوران بروز چنین وضعیتی مسئله‌ی توزیع امور منفی و ناپایداری کارها، افراد را در عدم قطعیت کار (دامپروری) قرار می‌دهند. بورديو بروز کنش افراد را محصول رابطه دیالکتیکی عادت‌واره و میدان می‌داند و معتقد است، میدان‌ها ساختارهای ساخت‌یافته و در عین حال ساخت‌دهنده‌ای هستند که بر عادت‌واره‌ها تأثیر می‌گذارند و عادت‌واره‌های ساخت‌یافته به رفتارها (کنش‌ها) ساخت می‌دهند. در این میان، میزان دسترسی افراد به سرمایه‌های متعدد در داخل میدان‌ها و حجم و ترکیب آن‌ها در شکل‌گیری عادت‌واره‌ها و تکوین رفتارهای پرخطر تأثیرگذار است. دستگاه نظری و هماهنگ بورديو اگرچه به‌طور مستقیم به تبیین رفتارهای پرخطر نپرداخته است، اما می‌توان برای تحلیل غیرمستقیم رفتار پرخطر، دستگاه نظری بورديو را مورد استفاده قرار داد، چرا که بورديو رابطه دیالکتیکی بین

میدان و عادت‌واره و کنش را مورد توجه قرار می‌دهد. وی معتقد است میدان‌ها به‌عنوان یک واقعیت تاریخی اگرچه ساخت یافته هستند، در عین حال ساخت دهنده نیز هستند (Saadati, 2020) در سال‌های اخیر بحران آب و خشکسالی یکی از مسائل و آسیب‌های طبیعی - اجتماعی است که به‌طور جدی سلامت قشر دامدار و بالطبع، سلامت جامعه روستایی را مورد تهدید جدی قرار داده است. به تبع آن با توجه به تغییرات سریع اجتماعی، از سوی سازمان‌های بهداشتی، مجریان قانون و سیاست‌گذاران اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مشکلات موجود در جامعه مورد توجه قرار گرفته است که به تعبیر بوردیو نهایتاً همین کنش‌ها و عادت‌واره‌های ساخت یافته به تولید و بازتولید مجدد میدان منجر می‌شوند. بر ساخت‌گرایان اجتماعی معتقدند مشکلات محیط‌زیست تا اندازه‌ای در جامعه و به‌صورت اجتماعی آفریده و ساخته می‌شوند و این فرایند ساخته شدن می‌تواند تجربه، فهمیده و توضیح داده شود. با این کار آشکار می‌شود که آیا یک مشکل زیست‌محیطی در واقع همان قدر که مطرح‌کنندگان دعوی می‌گویند جدی است یا نه (Sutton, 2012)؛ در واقع، آنچه بر ساخت‌گرایان بر آن تأکید می‌کنند این است که باید از نزدیک نگاهی به فرایندهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی انداخته شود که به‌واسطه آن‌ها شرایط زیست‌محیطی خاص، خطرآفرین معرفی می‌شوند و به این ترتیب در ایجاد وضعیت بحران سهیم‌اند (Hannigan, 2014). مزیت عمدهٔ برساخت‌گرایی این است که مشارکت وسیع و آگاهانهٔ مردم در مسائل زیست‌محیطی را تسهیل می‌کند. دانشگهیان و سیاستمداران و عموم مردم اطلاعات بیشتری را دربارهٔ دعوی، منشأ و تاریخچهٔ آن‌ها کسب می‌کنند.

بررسی پیشینهٔ پژوهشی بحران آب در ایران نشان می‌دهد عمدهٔ پژوهش‌ها در رشته‌های فنی - مهندسی و علوم طبیعی انجام شده است. از سوی دیگر، به نظر می‌رسد در حوزهٔ علوم اجتماعی و علوم سیاسی در ایران خلأ پژوهشی جدی دربارهٔ بررسی رابطهٔ موضوعات این علوم با موضوعات محیط‌زیست به‌ویژه در حوزهٔ آب وجود دارد. در این بخش به تعدادی از پژوهش‌های انجام شده در این حوزه اشاره می‌شود. صادقی یونسی و همکاران در مقاله‌ای تحت عنوان "اثرات و پیامدهای خشکسالی در مناطق شمال شرق ایران با تأکید بر فریمان، تربت‌جام" بیان می‌کنند که کشاورزی متکی به دو عامل اصلی آب و خاک است و با توجه به وسعت اراضی کشور در اکثر نقاط عامل زمین به‌عنوان عامل محدودکننده محسوب نمی‌شود. خشکسالی‌های پی در پی در منطقه اثرات نامطلوبی بر روند کشاورزی گذاشته است. به طوری که این خشکسالی در سال زراعی (۷۸-۷۹) به اوج خود رسیده است. میزان بارندگی در سال (۷۸-۷۹) در تربت‌جام و فریمان در مقایسه به ده سال گذشته تفاوت فاحشی دارد. در اصل مقاله برای بررسی اثرات منفی خشکسالی موضوع را از ۴ جنبه مورد بررسی قرار می‌دهند: ۱- عملکرد محصولات زراعی آبی و دیمی ۲- افت آب‌های زیر زمینی ۳- افت دبی و قنات و چشمه‌ها ۴- قطع رواناب رودخانه‌ای. نگارندگان پس از مشاهده و بررسی دقیق موضوع از نزدیک به این نتیجه رسیده‌اند که خشکسالی در رشد و پرورش دامداری شهرستان‌های مورد مطالعه نقش مؤثری داشته است که به این منظور به بررسی مشکلات دامداران پرداخته شده است که از آن جمله: کاهش تولید فراورده‌های دامی ۲- کاهش تعداد دام‌ها ۳- میزان خسارت وارده ۴- خشکسالی و بحث اشتغال و غیره (Sadeghi-Younesi et al., 2001). مدنی و همکاران در مطالعه «خشکسالی اقتصادی - اجتماعی ایران: چالش‌های یک ملت ورشکسته آبی» ضمن برشمردن ۱۷ عامل اصلی و شتاب‌دهنده در ایجاد مشکلات کنونی آب در ایران، معتقدند عوامل زیر مانع هرگونه تغییر معنادار در شرایط کنونی می‌شوند: نداشتن درک صحیح از ریشه‌های مشکلات آبی ایران، ساختار نامناسب حکمرانی و برنامه‌ریزی آب، وجود نداشتن هماهنگی بین متولیان آب کشور و هزینه‌های سیاسی مؤثر در ایجاد تغییرات بنیادین موردنیاز در بخش آب همچون افزایش قیمت آب و برق (Madani et al., 2016). کشاورز و همکاران در مطالعه‌ای دیگر با عنوان تجربهٔ اجتماعی خشکسالی در ایران روستایی با استفاده از روش زمینه‌ای، دو روستا در استان فارس را بررسی کرده‌اند و ضمن اشاره به آسیب‌های اقتصادی ناشی از بحران آب در این استان، نسبت به پیامدهای اجتماعی بحران آب هشدار می‌دهند. آن‌ها معتقدند خشکسالی و مشکلات مربوط به دسترسی به آب ممکن است طیف وسیعی از معضلات اجتماعی و مشکلات مربوط به حوزهٔ سلامت همچون مهاجرت از روستا به شهر، فروپاشی خانواده‌ها، کاهش کیفیت زندگی، ایجاد مشکلات روحی و روانی و غیره را به‌دنبال داشته باشد (Keshavarz et al., 2013). حاتمی و نوربخش در مطالعه خود به بازسازی معنایی بحران آب در شرق اصفهان بر اساس نظریه زمینه‌ای پرداختند. در این پژوهش با ۱۷ کشاورز از شهر زیار، آژیه و ورزنه در شرق اصفهان مصاحبه ساختاریافته، به منظور شناخت دنیای ذهنی شرکت‌کنندگان انجام شده است. در این پژوهش برای اندازه‌گیری نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری نظری استفاده شده است و همزمان با مصاحبه کدگذاری انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان داده است که کشاورزان تغییرات ایجاد شده در زندگی فرد توسط بحران آب را به‌عنوان موضوعی مرتبط با مدیریت ضعیف آب درک و تفسیر کرده‌اند و مسائلی مانند توسعه ناپایدار، پروژه‌های نیمه یکپارچه توسعه آب، فقدان ملی‌گرایی، فقدان قانون و همچنین ضعف اقتدار سیاسی همگی تحت تأثیر مدیریت نادرست آب قرار گرفته‌اند. نتایج نهایی این پژوهش نشان داده است که ساختار اجتماعی

مقصر بحران آب شناخته شده است و با توجه به چنین درکی در ساختار اجتماعی، لازم است دولت بستری را فراهم کند تا شکاف ادراکی تعدیل شود (Hatami & Norbakhsh, 2019).

سیگل و د لا فیونت، موضوع ادغام مدیریت ریسک بلایای طبیعی را در سیاست‌های حمایت اجتماعی (و بالعکس) در آمریکای لاتین و کارائیب مورد بررسی قرار دادند. این پژوهش به شکاف بین روش‌های شبانی و خشکسالی در مغولستان پرداخته است. دامداران مغولی شرایط عدم دسترسی به منابع آب در مرتع به دلیل انجماد و غیر قابل دسترس بودن آب را رود سیاه می‌نامند و بیان کرده‌اند در کیتال مغولستان فصل خشکی وجود ندارد و فصل‌ها مرطوب است. نتایج این پژوهش نشان داده است که نیاز مبرم به تعامل معنایی بین روش‌شناسی نظام‌های شبانی توسط اراضی خشک مقاوم وجود دارد. همچنین بین قوانین ثابت و شناختی شبانی روش‌های متفاوتی موجود است. در دسترس بودن پنبل خورشیدی و فن آوری ارتباطات قابل حمل سبب ایجاد این تفاوت شده است (Siegel & De La Fuente, 2010). سونت و همکاران، موضوع خشکسالی و مخازن رو به کاهش را در رابطه با گفتمان رسانه‌ای در آریزونا و نیومکزیکو، ۲۰۰۲-۲۰۰۴ و تغییر جهانی محیط‌زیست، مورد بررسی قرار دادند. این پژوهش به بررسی چارچوب‌های مفهومی برای طراحی پایدارتر سیستم‌های کشاورزی متکی به دوسوگرایی‌های معنایی پرداخته است و بیان کرده است ممکن است حفظ دوام سیستم‌های دامی، انتشار نیترا در مناطق آسیب‌پذیر را سبب شده باشد. این پژوهش عملیاتی کردن حفاظت از مناطق آسیب‌پذیر در زمینه‌ی اجتماعی به سمت آگرواکولوژی را در نظر گرفته است که نشان‌دهنده نوآوری سیستم است و مستلزم گفت‌وگوی مداوم، انعکاس و مشارکت طولانی‌مدت است (Sonnett et al., 2006). ویلمر و فرناندز گیمنز، موضوع بازاندیشی در تصمیم‌گیری ذهنی دامداران با نظریه پایه‌ای از رویکردهای دامداری به مدیریت را مورد بررسی قرار دادند. این پژوهش تجربیات تصمیم‌گیری ذهنی دامداران در غرب ایالات متحده را بررسی کرده است و مصاحبه‌های ساختاریافته با ۳۸ دامدار را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. نتایج این پژوهش نشان داده است که برنامه‌های آینده، مشارکت‌ها و تحقیقات مربوط به دامداران در غرب ایالات متحده زمانی که با در نظر گرفتن روش‌های مختلف، شناخت و تجربیات پیچیده تصمیم‌گیری دامداران طراحی شوند، احتمالاً به موفقیت بیشتری دست خواهند یافت (Wilmer & Fernández-Giménez, 2015). شروم و همکاران موضوع مدیریت خطرات آب و هوایی در مزرعه با استفاده از اطلاعات موجود را مورد بررسی قرار دادند و بیان کردند دامداری شامل تصمیم‌گیری پیچیده و مدیریت ریسک در مواجهه با عدم اطمینان در شرایط آب و هوایی است. سودآوری و پایداری دامداری به‌شدت به بارندگی کافی و به‌موقع برای تولید علوفه مرتعی بستگی دارد، در نتیجه دامداران ممکن است استراتژی‌های محافظه‌کارانه و نگهداری طولانی‌مدت را به‌عنوان پوششی در شرایط خشکسالی اتخاذ کنند. نتایج این پژوهش نشان داده است که فاصله‌ی زیادی بین نیازهای اطلاعاتی دامدارانی که به دنبال سازگاری پویا با خشکسالی هستند و اطلاعات موجود وجود داشته است و علاوه بر آن حتی زمانی که اطلاعات قابل اجرا در دسترس بوده‌اند، مشخص نشده است که دامداران به صورت بهینه آن اطلاعات را در تصمیمات مدیریت ریسک خود گنجانده‌اند یا خیر که این موضوع نیاز به بررسی بیشتری داشته است. مطالعات بحران آب در قبایل روستایی آفریقایی نیز تأییدی بر نقش اجتماعات محلی در چگونگی اقدام مؤثر در برابر بحران آب است (Shrum et al., 2018). شنگ و بولیک در مطالعه‌ای درباره‌ی ظرفیت‌های ساختاری - قومی در نامیبیا در زمان خشکسالی، دریافتند که ظرفیت اجتماع خویشاوندی، محرک اصلی برای مدیریت مؤثر منابع آبی طی دوره‌های بحران آبی بوده است؛ به‌گونه‌ای که اثر آن بسیار فراتر از توافقی‌های رسمی - فرمایشی بوده است که از مجاری قانونی بدان‌ها توصیه می‌شده است؛ بنابراین، رویکرد مبتنی بر جامعه، توانایی مردم محلی را برای تغییر روابط اجتماعی - اقتصادی و تشویق جوامع برای انتخاب رویکرد مناسب برای آن‌ها افزایش می‌دهد (Schnegg & Bollig, 2016).

به طور کلی آنچه از مطالعات تجربی پیشین برمی‌آید، این است که توجه چندانی به دیدگاه دامداران از بحران‌های آبی معطوف نشده است. به غیر از سه مورد از پژوهش‌های مذکور که با مقاله مورد بررسی سنخیت ساختاری و روشی دارد، مابقی پژوهش‌ها هم در رویکرد روش‌شناختی و روش تحلیل داده‌ها و هم به لحاظ جامعه آماری با پژوهش حاضر متفاوت است. بررسی پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد با وجود این که موضوع آب و بحران آب مسئله‌ای حیاتی است، پژوهش‌های اجتماعی در این زمینه به نسبت پژوهش‌های فنی و مهندسی بسیار ناچیزند. به طور خاص نیز پژوهش‌های انجام شده با روش‌شناسی کیفی در این زمینه بسیار ناچیز است.

۲- مواد و روش

۲-۱- منطقه مورد مطالعه

میدان مطالعه پژوهش حاضر منطقه موسی‌آباد از بخش مرکزی شهرستان تربت‌جام است. شهرستان تربت‌جام با مساحت تقریبی ۸۱۶۶ کیلومتر مربع در شرق خراسان رضوی قرار دارد. این شهرستان از شمال به مشهد از شرق به رودخانه هریرود و ادامه آن در جنوب مرز افغانستان و شهرستان تایباد و از غرب به شهرستان تربت‌حیدریه و فریمان منتهی می‌شود. از نظر ارتفاعی دارای ارتفاع ۹۲۸ متر از سطح دریا بوده و در مسیر جاده آسفالتی مشهد - فریمان - تایباد به فاصله ۱۶۱ کیلومتر در جنوب شرقی شهر مشهد واقع شده است. مرکز این شهرستان شهر تربت‌جام و بر اساس آخرین تقسیمات دارای پنج بخش (مرکزی، صالح‌آباد، نصرآباد، پایین جام و بوژگان)، ۱۰ دهستان و ۴۴۷ آبادی دارای سکنه است. شهرستان تربت‌جام در بخش شمالی کوهستانی بوده و رشته‌کوه‌های شاه‌نشین بر آن تکیه زده‌اند؛ در جنوب و غرب نیز کوه‌های باخرز و بزد واقع شده است. کوه‌های شاه‌نشین با ارتفاع تقریبی ۲۰۸۰ متر و عرض ۴۸ کیلومتر به صورت پدیده‌ای طبیعی در امتداد شمال غربی و جنوب شرقی بین تربت‌جام و بخش جنت‌آباد قرار گرفته‌اند. این رشته‌کوه دارای جنگل‌های طبیعی پسته بوده و پرآب‌ترین کوهستان منطقه تربت‌جام محسوب می‌شود. منطقه جلگه موسی‌آباد بالغ بر ۱۷ هزار نفر جمعیت دارد که در ۳۵ پارچه آبادی این منطقه پراکنده شده‌اند. روستاهای موسی‌آباد، تیمنک علیا، المجویق جزو پرجمعیت‌ترین روستاهای این منطقه بوده که مطالعه حاضر بر این روستاها متمرکز شده است. میانگین بارندگی منطقه مورد مطالعه ۱۷۰/۲ میلی‌متر و دمای متوسط سالانه آن ۱۵/۷ درجه سانتیگراد بوده و بر اساس اقلیم نمای دمارتن از اقلیمی نیمه‌خشک با تابستان‌های گرم و زمستان‌های سرد بهره می‌برد (Kamyabi, 2015).

به خاطر وضعیت خشک اقلیمی از گذشته‌های دور در این ناحیه، شیوه معیشتی دامداری غالب بوده است. به طور خاص منطقه موسی‌آباد قدمت چندانی ندارد و در دهه ۱۳۳۰ شمسی فردی از طایفه اصلی منطقه یعنی تیموری ملک موسی‌آباد را از خان محلی خریداری می‌کند و کم‌کم آبادی‌های منطقه موسی‌آباد شکل می‌گیرد. این نوع سکونت‌گزینی و شیوه معیشتی در بسیاری از نقاط کشور قابل مشاهده است که در اثر تنگناهای زندگی، مهاجرت‌ها و غیره پدید می‌آید. بیش از ۹۵ درصد ساکنان به دامداری اشتغال دارند و به خاطر کمبود آب و فقدان پیشینه کشاورزی، این بخش از فعالیت نزدیک به صفر است. همچنین بخش خدمات نیز در حد برآوردن نیازهای جمعیت محلی است؛ بنابراین عملاً شیوه غالب فعالیت اقتصادی همان دامداری است.

۲-۲- روش پژوهش

نظر به اینکه هدف این پژوهش بازسازی معنایی خشکسالی و بحران آب در میان دامداران منطقه موسی‌آباد شهرستان تربت‌جام است، در آن از روش پژوهش کیفی استفاده می‌شود. برای گردآوری اطلاعات از فن مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته و در مراحل تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش نظریه زمینه‌ای^۱ اشتروس و کوربین^۲ بهره برده است. در اینجا فرآیند کدگذاری مستلزم استفاده از روش مقایسه‌های ثابت^۳ است؛ بنابراین برای شناسایی مقوله‌ها و پروراندن آنها، به مقایسه‌ی مقولات با مفاهیم مشابه و متفاوت پرداخته شده است. این مقایسه‌های ثابت مستلزم سه مرحله کدگذاری شامل کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی هستند. برای اعتبارسنجی و رسیدن به معیار قابلیت اعتماد^۴ می‌توان از چند روش استفاده نمود. بر این اساس طبق روش کنترل اعتباریابی توسط اعضا^۵ از مشارکت‌کنندگان خواسته شد کلیت یافته‌ها را بررسی و درستی آنها را ارزیابی کنند. در روش دیگر بر اساس مقایسه تحلیلی^۶ به اطلاعات خام رجوع شد و نظریه به دست آمده با اطلاعات خام مقایسه و ارزیابی شد. سرانجام بر اساس تکنیک ممیزی^۷ در تمام مراحل کدگذاری، مفهوم‌سازی و استخراج مقولات، اساتید آشنا با نظریه زمینه‌ای بر کار نظارت داشتند (Boostani & Mohammadpour, 2009).

1. Grounded-theory
2. Strauss & Corbin
3. Constant Comparative method
4. Trust Worthiness

5. Member check
6. Analytical Comparson
7. Auditiny

• مشارکت‌کنندگان و نمونه‌گیری

در این پژوهش برای درک عمیق‌دنیای ذهنی مشارکت‌کنندگان، با ۲۲ نفر از دامداران منطقه موسی‌آباد از توابع شهرستان تربت‌جام مصاحبه نیمه ساخت یافته انجام شد. از مزایای انتخاب این افراد آن است که اغلب دامداران درگیر خشکسالی و بحران آب در منطقه فوق هستند؛ بنابراین در زمینه موضوع پژوهش اطلاعات مفیدی در اختیار داشتند. برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری هدفمند و برای گردآوری داده‌های مناسب از نمونه‌گیری نظری استفاده شده است. بر این اساس در حالی که نمونه‌گیری هدفمند افراد مصاحبه شده را برمی‌گزیند، نمونه‌گیری نظری بر اساس مفاهیمی انجام می‌شود که در طی تحلیل ظهور می‌یابند. (Mohammadpour & Rezaei 2008) به علاوه حجم نمونه و روش محاسبه داده‌ها از نوع اشباع نظری است؛ بنابراین نمونه‌گیری تا جایی ادامه یافت که پژوهشگر به این نتیجه رسید که اطلاعات جدیدی به دست نیامده و داده‌های گردآوری شده تکراری است. پژوهشگر برای انجام مصاحبه‌ها، در چند مرحله در منطقه‌ی مذکور حاضر و پس از انجام ۱۱ مصاحبه اشباع نظری حاصل شد؛ اما برای اطمینان بیشتر، مصاحبه‌ها تا ۲۲ مورد ادامه یافت. در زیر جدول اطلاعات دامداران آورده شده است.

جدول ۱. مشخصات سنی، تحصیلی مشارکت‌کنندگان

تعداد	وضعیت سنی
۵	۲۰-۴۰
۱۳	۴۱-۶۱
۴	۶۲-۸۲
تعداد	وضعیت تحصیلات
۵	بی‌سواد
۲	ابتدایی
۸	راهنمایی (متوسطه اول)
۵	دیپلم و دیپلم ناقص
۲	کارشناسی و بالاتر

۳- یافته‌ها

در پژوهش حاضر در مرحله‌ی کدگذاری باز ۵۹ مفهوم اولیه استخراج شد که پس از تبدیل آنها به مفاهیم انتزاعی در قالب ۲۲ مقوله اصلی قرار گرفت. در مرحله کدگذاری گزینشی، با توجه به مقولات به دست آمده یک مقوله هسته‌ای استخراج شد که مقوله محوری و اساسی پژوهش محسوب می‌شود. مفاهیم اولیه اصلی و مقوله هسته‌ای در جدول زیر آمده است.

جدول ۲. مفاهیم اولیه، مقولات اصلی و مقوله هسته‌ای

مقوله هسته‌ای	مقوله اصلی	مفاهیم اولیه
دامداری سنتی در منگنه دوگانگی‌های سیاستی- احساسی و رفتاری.	عدم تناسب قیمت دام با آذوقه آنها	فروش دام برای جبران آذوقه - هزینه‌های بالای آذوقه دام - اختصاص یارانه برای جبران هزینه خوراک دام- ارزان بودن قیمت دام‌ها- هزینه بر بودن دام‌ها
	عدم حمایت کافی دولت و نهادهای دولتی از دامداران سنتی	تفاوت زیاد قیمت آذوقه دولتی با بازار آزاد - بیمه نکردن کامل دام‌ها - عدم دخالت دولت در بازار خوراک دام - عدم خرید تضمینی محصولات دامی توسط دولت - دادن خوراک کم‌کیفیت توسط دولت
	محدودیت مراتع و منابع آبی (شرایط اقلیمی نامساعد)	نبود آب قنات برای کشاورزی - خشک و بی علف بودن مراتع در اکثر ماه‌های سال - خشک شدن آب سدها - کمبود بارش در بهار - نباریدن برف در سال‌های اخیر
	نگاه تقدیرگرایانه	امید داشتن به خدا برای عبور از خشکسالی - خشکسالی امر الهی - نذر و قربانی دادن به خاطر بارندگی - نبود لقمه‌ی حلال در زندگی - مالداري به مثابه گنج - برکت‌دهی خدا به مال
	احساس تعلق شدید به دامداری و زندگی روستایی	عادت کردن به دامداری و زندگی روستایی - عدم تعلق به شهر و زندگی شهری - داشتن حس خوب در کنار دام‌ها

مقاله هسته‌ای	مقاله اصلی	مفاهیم اولیه
	احساس عدم مقرون به صرفه بودن دامداری سنتی	هزینه بر بودن دام‌های تخمی - ضرر دانستن دامداری در خشکسالی - بالا بودن خرج مالداران در خشکسالی - به صرفه نبودن دامداری سنتی
	فروش کل دامها	فروش دامها و خرید ماشین سواری برای کار - فروش همه گوسفندان و رفتن به کارگری
	اختصاص یارانه و سایر درآمدها برای خرید آذوقه دام	مصرف یارانه برای خرید آذوقه دام - کارگری اعضای خانواده برای جبران کمبود آذوقه دام
	فروش بخشی از دامها به خاطر آذوقه دامها	فروش نصف گوسفندان برای جبران آذوقه بقیه دامها - کم کردن تعداد گوسفندان
	نسیه دادن دامها	فروش نسیه دامها - عدم فروش نقدی دامهای تخمی - به ضرر بودن فروش مال‌های تخمی به خاطر لاغری
	استفاده از آذوقه‌های جایگزین و بی کیفیت	استفاده از نان خشک، خار، سیب زمینی و... برای تغذیه دامها
	مهاجرت فصلی با دامها	رفتن به چاه‌های کشاورزی تربت‌جام و با دامها و خانواده - کوچ کردن با دامها و خانواده به سایر شهرهای مجاور
	عدم رونق کشاورزی	نبود بارش کافی برای کشاورزی دیمه‌کاری - خشک شدن آب قنات و سد‌ها - نبود کشت و کار
	معضلات خاص زندگی (اعتیاد، بیماری و...)	فروش دام به خاطر اعتیاد - فروش دام به خاطر مرضی یکی از اعضای خانواده
	گسترش فیزیکی روستا	اجرای طرح هادی در روستا - آسفالت‌شدن کوچه‌های روستا
	نداشتن تجربه دامداری	فروش دام به خاطر سن پایین - عدم آشنایی کافی با فوت‌وفن‌های دامداری
	کاهش شدید تعداد دام	کاهش تعداد گله‌های روستا - کم شدن تعداد دامها
	روی آوردی به مشاغل دیگر	روی آوردن به حرفه مغازه داری - خرید پراید و مسافرکشی کردن
	مهاجرت شهری	مهاجرت کاری - مهاجرت دائمی
	گسترش فقر و بیکاری	بیکاری - وابستگی به یارانه دولت - قرار گرفتن زیر پوشش نهادهای حمایتی
	حاشیه‌نشینی	ساکن شدن در مناطق روستایی نزدیک به شهر - سکونت در مناطق حاشیه شهر تربت‌جام
	مشکلات خانوادگی ناشی از اختلالات روحی و روانی	افزایش طلاق - افزایش اختلافات خانوادگی - افسردگی

نتایج تحقیق در قالب مولفه‌های روش نظریه زمینه‌ای شامل شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردهای کنش و واکنش متقابل و نهایتاً مقوله هسته‌ای به تفکیک به صورت زیر قابل بحث است.

الف) شرایط علی:

• عدم تناسب قیمت دامها با آذوقه آنها

این مقوله از مقولات اصلی پژوهش است که شامل مفاهیم اولیه فروش دام برای جبران آذوقه، هزینه‌های بالای آذوقه دام، اختصاص یارانه برای جبران هزینه خوراک دام، ارزان بودن قیمت دامها، و هزینه بر بودن دامها است. بر این اساس دامداران مصاحبه شده معتقدند که اگر لااقل بین قیمت دام و خوراک دام تناسب و تعادلی وجود داشته باشد، در چنین سال‌های خشکی به راحتی می‌توانند از پس کمبود آذوقه گوسفندان‌شان برآیند. از نظر آنها در دوره‌های خشکسالی قیمت دام و محصولات آنها، برعکس قیمت آذوقه دام (جو، خوراک و...) روندی نزولی داشته که این امر به راحتی دامداران را به‌ویژه در فصل سرد سال زمین گیر می‌کند.

در این باره یکی از دامداران (۵۶ ساله با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "حدوداً ۱۰۰ میلیون تومان خرج کردیم که برای هر گوسفند حدود ۳ میلیون تومان خرج شد، این در حالی بود که قیمت گوسفندان پارسال خیلی پایین بود". دامدار دیگری (۴۳ ساله - با تحصیلات دیپلم) چنین اظهار می‌کند: "پارسال خیلی بد بود، اگر می‌خواستیم دام‌هایمان را بفروشیم به علت ارزان بودن کسی نمی‌خرید، حتی حاضر به خرید نسیه نبودند آن هم ممکن بود در صورت دادن نسیه پولمان را هم ندهند پس مجبور بودیم دام‌هایمان را داشته باشیم". مشارکت‌کننده دیگری (۶۵ ساله - بی‌سواد) با گلایه از خرج بالای دامها می‌گوید: "پارسال از قیمت خود گوسفندان بیشتر برایشان خرج کردیم. خود گوسفندان بود حدوداً یک میلیون تا یک میلیون دویست، سیصد. آن زمان کسی نصفه

گی جمع نمی‌کرد. الان یک کمی قیمت‌ها بالاتر رفته، مال تخمی (مخصوص زاد و ولد) چون ارزان است کسی نمی‌خرد؛ چون آذوقه‌ها گران است."

• عدم حمایت کافی دولت و نهادهای دولتی از دامداران

اکثر دامداران در حین مصاحبه مستقیم و بعضاً غیرمستقیم، گاهی به صورت گلابه از عدم حمایت کافی دولت در این بحران، سخن می‌گفتند. اما آنچه از فحوای کلامشان قابل برداشت بود، بیشتر خواهش و تمنا بود تا بیان طلبکارانه و حق خواهی شهروندی. در این خصوص دامدار (۴۳ ساله - با تحصیلات دیپلم) می‌گوید: "دولت می‌تواند با دادن خوراک دام ارزان به ما کمک کند. پارسال دولت هیچ کمکی به ما نکرد، در بعضی روستاها که دامداران گوسفندانشان را بیمه کرده بودند دولت کمک‌های محدودی به دامداران انجام داده." دامدار دیگری (۵۶ ساله - با تحصیلات ابتدایی) معتقد است: "کمک دولت خیلی زیاد نیست مثلاً خوراکی که به دامدار می‌دهد حدوداً هزار تومان ارزان‌تر از نرخ بازار."

• شرایط اقلیمی (محدودیت مراتع و منابع آب)

یکی از شرایط علی حاکم بر وضعیت دامداران در موسم خشکسالی و بحران آب همین شرایط اقلیمی ناپایدار است. اغلب دامداران به‌وضوح بیان می‌کردند که اگر بارندگی‌ها در موقع خودش یعنی فصل بهار نازل شود، مراتع سرسبز خواهند بود و رویش علف‌های مراتع باعث خواهد شد که دامداران از این نعمت خدادادی برای دام‌هایشان استفاده کنند. در نتیجه مجال بیشتری می‌یابند تا گوسفندانشان را برای پذیرایی بهتر و مفیدتر فصل سرد سال آماده کنند. در غیر این صورت آنها مجبور به پذیرایی زود هنگام از دام‌هایشان می‌شوند. این امر هزینه‌های پیش‌بینی نشده و گزافی را بر آنها تحمیل خواهد کرد. از طرفی با شرایط ترسالی و استفاده از آب قنات و سدها و حتی رودخانه‌های فصلی، اغلب دامداران می‌توانند به کشت و کارهای محدودی نیز بپردازند و با کاشت انواع محصولات زراعی مثل گندم و جو، سیب‌زمینی، چغندر، نخود و... هم‌نیازهای معیشتی خودشان را به‌راحتی تأمین کنند و هم بخشی از خوراک دام‌هایشان را مثل کاه، جو و... را ذخیره کنند.

دامدار (۴۷ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "مثلاً قنات ما آب ندارد، سد خوبی داریم؛ ولی آب ندارد. اگر داشت کشاورزی می‌کردیم سیب‌زمینی، پیاز، نخود، عدس خودمان می‌کاشتیم و می‌خوردیم، حتی برای آذوقه گوسفندانمان نیز کمک‌خرچی می‌شد. ولی الان به اندازه‌های آب قنات کم شده است که به زور گوسفندانمان آب می‌خورند چه برسه به کشاورزی." مشارکت‌کننده دیگری (۵۲ ساله - با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "امسال فقط یک ماه چهل روز ما گوسفندانمان را جم نکردیم [آذوقه ندادیم]، آن هم به خاطر یکی دو بارندگی که شد." یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان (۶۷ ساله - بی‌سواد) می‌گوید: "دو سال پی در پی است که ما دام‌هایمان را جمع کردیم [آذوقه دادیم]."

ب) شرایط زمین‌های

• نگاه تقدیرگرایانه

این مقوله را شاید بتوان پس‌زمینه‌ی تمام تصورات و کنش‌هایی دانست که دامداران غالباً نسبت به خشکسالی و بحران آب دارند. اغلب آن‌ها خشکسالی را پدیده‌ای مرتبط با اعمال انسان‌ها می‌دانند که به امر خدا نازل می‌شود. لاقلاً برای به خود آمدن آدمی و متوجه ساختن آنها به سمت خداوند و کارهای نیک و شایسته. گرچه برخی هم آن را عذاب الهی می‌دانند که به واسطه‌ی اعمال زشت و فساد انسان‌هاست. به هر جهت چه در معانی ذهنی‌شان و چه در کنش‌هایشان به نقش و هدایتگری خداوند اقرار و اذعان جدی دارند. خیرات کردن و قربانی دادن گوسفند خصوصاً در فصل بهار به امید نزول باران نمونه‌ی بارز این مدعاست.

در این باره یکی از دامداران (۵۶ ساله - با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "امر خدا الان بارندگی نیست، قدیم برف می‌آمد تا برج یک و دو و حتی برج سه برف رو زمین می‌موند. از دیر وقت است که برف نمیداد، این بستگی به دولت دارد بر سر ملت است که به فساد کشیده شده است." دامدار دیگری (۶۵ ساله - بی‌سواد) می‌گوید: "خشکسالی از دیانت مردم است. دوره قدیم دل و دیانت مردم خوب بود برف و بارندگی زیاد می‌آمد، الان دل و دیانت مردم خراب شده خداوند بارندگی نمی‌دهد." مشارکت‌کننده دیگری نیز با حاله خشکسالی به امر خدا و ناخرسندی خداوند از بندگان، معتقد است: "به امر خدا چند سال است پی در پی خشکسالی میشه، هرچه خیرات و نذورات هم می‌کنیم خدا قبول نمی‌کنه از بس اعمال ما بد شده."

• احساس تعلق شدید به دامداری و زندگی روستایی

حس تعلق به مکان، رابطه عاطفی و پرمعنا بین شخص و مکان است؛ پیوندی احساسی که مردم آن مکان را به مثابه قرارگاهی برای بازگشت ارزشمند می‌دانند. در حقیقت احساس تعلق به مکان، شاخصی است که با آن میزان متمایز بودن آن مکان برای مردم نسبت به دیگر مکان‌ها سنجیده می‌شود (Dang et al., 2014). در رویکرد اجتماعی حس تعلق محیط برآیند عواملی از تعاملات اجتماعی است که در محیط صورت می‌پذیرد. بر اساس این رویکرد، محیط حاوی اطلاعات و نشانه‌های مشترک اجتماعی است که انسان با درک و رمزگشایی آنها با محیط خود به تعامل می‌رسد (Figuerola and Rotarou, 2016).

یکی دیگر از مقولات مهم و تأثیرگذار که دامداران در مواجهه با پدیده خشکسالی و بحران آب از آن به شدت تأثیر می‌پذیرد، احساس تعلق شدید و حتی تعهدی است که اکثر قریب به اتفاق دامداران نسبت به حرفه‌شان و زندگی روستایی دارند. از نظر اغلب آنها دامداری علاوه بر منبع درآمد، یک حس خوشایندی دارد که انسان باید در کنار دام آن را تجربه کند گویی یک رابطه و دوطرفه‌ای بین انسان و حیوان شکل می‌گیرد که آن دو را به مرور زمان به هم وابسته و حتی دلبسته می‌کند. این برداشت در شرایط دنیای مدرن هم دور از ذهن نیست امروزه به‌راحتی انسان‌هایی را می‌توان یافت که تعلق و زندگی‌شان با یک حیوان به اصطلاح خانگی مثل سگ، گربه و... سپری می‌شود. نگارنده به واسطه زمینه و بستری (محیط روستایی) که در آن بزرگ و پرورش یافته، انسان‌هایی را تجربه کرده که به خاطر مرگ یک گوسفند گریسته‌اند و یا مشاهده شده که دامداری با گوسفندانش حرف می‌زده حتی برای هر کدام اسمی انتخاب کرده بود و جالب اینکه گوسفندان هم به حرف‌های او واکنش مناسب داشتند؛ مثلاً اگر می‌گفت بیا می‌آمد و برعکس. در این خصوص یکی از دامداران (۶۵ ساله - بی‌سواد) چنین اظهار نظر می‌کند: "ما به این روال آموخته شده‌ایم [عادت کردیم] به مکان و زادگاهمان تعلق داریم غیر از این هیچ چیز دیگری را خوش نداریم". دامدار دیگری (۴۵ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "گوسفند داشتن عشق می‌خواد، برکت داره، آدم با گوسفندان چه در خانه چه در بیابان حال خوشی داره." دامدار دیگری تعلق خاطرش به دامداری را چنین ابراز می‌کند: "اگر شب و روز با گوسفندانم باشم و حتی در آغل آنها بخوابم برایم شیرین‌تر از خوابیدن در رختخواب نرم بدون گوسفندان".

• احساس عدم مقرون به صرفه بودن دامداری

این مقوله یکی از مقولات دوگانه و متضادی است که در اکثر مقولات اصلی می‌توان آن را به نوعی یافت. در کنار احساس تعلق شدید به دامداری و زندگی روستایی، این احساس نیز در اکثر قریب به اتفاق دامداران وجود دارد که دامداری به شیوه مورد بررسی (سنجی) در شرایط کنونی به لحاظ اقتصادی مقرون به صرفه نیست و دامداری به جای سود برای آنها ضرر دارد و اگر این روند ادامه یابد، آنها علی‌رغم میل باطنی‌شان ناگزیرند دام‌هایشان را بفروشند.

در این باره یکی از دامداران (۴۵ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "آذوقه گران است، قیمت مال در قبال آن ارزون، وقتی حساب کتاب می‌کنیم مال داری نمی‌صرفه". دامدار دیگری (۶۵ ساله - بی‌سواد) معتقد است: "دامداری خودشان را نمی‌شود چه رسد به معاش خانواده و زن و بچه امان". مشارکت‌کننده دیگری با نگرانی از آینده بارش‌ها می‌گوید: "اگر دوباره خشکسالی بیاید این چند تا گوسفند هم از دستان می‌رود، با این اوضاع گرونی مال داری نمی‌صرفه".

ج) شرایط مداخله‌گر

• عدم رونق کشاورزی

به جرأت می‌توان گفت از دیرباز زندگی روستایی ملغمه‌ای از کشاورزی و دامداری بوده و در شرایط کنونی نیز تا حد زیادی این وضعیت علی‌رغم تغییر و تحولاتی حفظ شده است. شاید به سختی در روستایی کشاورزی را دید که لااقل چند رأس دام نداشته باشد و یا برعکس دامداری را یافت که کشاورزی نداشته باشد؛ بنابراین به نوعی کشاورزی و دامداری از گذشته لازم و ملزوم یکدیگر بوده‌اند. در شرایط ترسالی تا حدود زیادی کشاورزی و خصوصاً دیم‌کاری رونق می‌یابد. دامداران می‌توانند با کاشت گندم و جو دیم به‌راحتی کاه و جوی مصرفی برای دام‌هایشان را به دست آورند و از طرفی به سبب پر آبی قنات و سدها با کشت یونجه، چغندر و... کمک زیادی به آذوقه‌ی دام‌هایشان خواهد شد. گذشته از اینها کاشت محصولات غذایی دیگر مثل سیب‌زمینی، نخود، عدس و... می‌تواند در بهبود معیشت دامداران مؤثر باشد. در دوره خشکسالی و بحران آب عدم رونق کشاورزی با رکود آن لطمه‌ی زیادی به زندگی و معیشت دامداران و تغذیه‌ی دام‌هایشان وارد می‌سازد. در این خصوص یکی از دامداران (۴۷ ساله - با تحصیلات راهنمایی)

می‌گوید: "مثلاً قنات ما آب ندارد. سد خوبی داریم؛ ولی آب نداره، اگر آب داشت کشاورزی می‌کردیم سیب‌زمینی، پیاز، نخود و عدس را خودمان می‌کاشتیم و می‌خوردیم و حتی برای آذوقه گوسفندانمان نیز کمک‌خرجی می‌شد. ولی الان آب قنات کم شده است که به زور گوسفندانمان آب می‌خورن چه رسد به کشاورزی".

• شرایط خاص زندگی مثل بیماری و اعتیاد

یکی از شرایط مداخله‌گر در وضعیت دامداران در دوره خشکسالی و بحران آب شرایط خاص زندگی آنها هست. وجود یک بیمار در خانواده با شرایط سخت، آنها را در ادامه روند دامداری‌شان با مشکل جدی مواجه می‌کند. تا جایی که ناگزیرند دام‌هایشان را به هر قیمتی بفروشند. چرا که تأمین هزینه‌های دوجانبه‌ی دام‌ها و بیماری، از توان دامداران خارج است. دامداری (۳۴ ساله - با تحصیلات دیپلم ناقص) می‌گوید: "به خاطر مرضی پدرم و هزینه‌های دوا و درمانش گوسفندانمان را فروختم و الان این طرف و آن طرف کارگری می‌کنم". مصاحبه‌شونده دیگری (۴۷ ساله - با تحصیلات راهنمایی) با ابراز ناراحتی از بیماری فرزندش می‌گوید: "نمی‌توانستم هم به دوا و درمان بچهام برسم و هم به خرید آذوقه گوسفندانم، به ناچار آنها را نسیه فروختم. الان تمام فکر و ذکرم درمان بچهام است". دامدار دیگری (۴۵ ساله - با تحصیلات راهنمایی) با حسرت ابراز می‌کند: "به خاطر اعتیاد تمامی گوسفندانم را از چنگم درآوردند، همه را دود کردم رفت هوا، آذوقه‌ها گرون بود و اعتیادم گرون‌تر".

• گسترش فیزیکی روستا

در برخی روستاها امروزه به دلیل اجرا شدن طرح هادی که در آن بافت قدیمی روستا با آن کوچه‌پس‌کوچه‌های گاه‌آ تنگ و باریک، تخریب و معابر اصطلاحاً جدول‌کشی و خیابان‌کشی و آسفالت می‌شود، چه بسا طویله یا اغل دامداری در معرض طرح هادی قرار بگیرد و ناگزیر شود آن را تخریب کند. ساختن طویله جدید در بیرون از محیط روستا آن هم با شرایط گرانی و تورم این سال‌های اخیر در توان یک دامدار سنتی که از سوی دیگر مورد خشم طبیعت قرار دارد، نیست و به ناچار اغلب مجبورند دام‌هایشان را بفروشند. در این خصوص دامدار (۴۹ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "دامداری دیگه لااقل در روستای ما نمی‌صرفه طویله‌هایمان را به خاطر طرح هادی خراب کردن و باید خارج از روستا طویله بسازیم با کدام پول؟". مشارکت‌کننده دیگری (۶۵ ساله - بی‌سواد) با شکوه از محدودیت‌های اداره بهداشت معتقد است: "بهداشت و دهیاری گیر می‌دهند که نباید طویله گوسفندانم داخل روستا باشه، بوی خوبی نداره، همه با این شرایط بزرگ شدیم، حالا بوی دام‌ها بد شده".

• نداشتن تجربه دامداری

یکی دیگر از شرایط مداخله‌گر که می‌تواند در مدیریت بحران خشکسالی در بین دامداران مؤثر باشد، نداشتن تجربه دامداری است. به وضوح مشاهده می‌شود که دامداران با سنین بالاتر، بهتر این دوره را مدیریت کرده‌اند؛ لذا بیشتر قادر بودند دام‌هایشان را حفظ کنند. برعکس دامداران کم سن و سال و کم تجربه، اغلب همه گوسفندان‌شان را فروختند یا به شدت کاهش داده‌اند. دامدار (۲۶ ساله - با تحصیلات دیپلم) می‌گوید: "پنجاه تا شصت رأس گوسفند داشتیم، در خشکسالی همه را فروختم، حوصله بی‌آذوقه‌گی و مخارج بالای خوراک آنها را نداشتم". مشارکت‌کننده‌ی (۳۰ ساله - با تحصیلات راهنمایی) هم از انتخاب بر سر این دو راهی سخت چنین یاد می‌کند: "نمیشه هم به فکر شکم زن و بچه‌ها باشی و هم به فکر شکم گوسفندان".

(د) راهبرد کنش - واکنش

• مهاجرت شهری

راهبرد دامداران روستاهای بررسی شده در مقابل بحران آب و پدیده خشکسالی را می‌توان یک طیف پذیرش - مقاومت، دسته‌بندی کرد. مقوله مهاجرت شهری با مفاهیم اولیه مهاجرت دائمی و مهاجرت کاری از جمله راهبردهای به کار گرفته شده توسط دامداران در طیف پذیرش است. به طور کلی مهاجرت می‌تواند با تأثیر گرفتن از عوامل گوناگونی روی دهد در سال‌های اخیر بخشی از مردم منطقه موسی‌آباد به واسطه مشکلات اقتصادی و اجتماعی ناشی از خشکسالی به شکل فزاینده‌ای در حال مهاجرت‌اند. به گفته دامداران این مهاجرت‌ها به دو شکل دائمی و فصلی یا کاری صورت گرفته است. یکی از دامداران (۶۵ ساله - بی‌سواد) می‌گوید: "خشکسالی باعث شد خیلی از مردم روستای ما مهاجرت کنند حدود ۶۰ تا ۷۰ خانوار رفتند و الان حدود ۱۲ تا ۱۴ خانوار باقی مانده

است". یکی دیگر از دامداران (۵۷ ساله - با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "خیلی‌ها گوسفندانشان را فروختند و رفتند به تربت‌جام چند خانوار از روستای تلخک ما حدوداً ۱۰۰ تا ۱۲۰ خانوار به شهرها مهاجرت کردند."

• فروش کل دامها

یکی از راهبردهای بخرن برای دامداران علی‌رغم میل باطنی این است که غالباً به دلیل عدم امکان تحمل سختی شرایط خشکسالی و بحران آب که نتیجه آن عدم توانایی در تهیه آذوقه و خوراک دامها است، کل دامهایشان را می‌فروشند. چرا که ادامه چنین وضعیتی ممکن است به قیمت از دست رفتن کل دارایی و سرمایه‌شان بشود؛ لذا با اتخاذ رویکردی آینده‌نگرانه، قبل از اینکه در زمستان سخت درمانده شوند، کل دامهایشان را می‌فروشند و بعد به صورت کارگر به شهرهای اطراف مهاجرت می‌کنند یا در روستا می‌مانند و فله‌گری می‌کنند. در این باره یکی از دامداران (۵۷ سال - با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "خیلی‌ها گوسفندان را فروختند و رفتن به تربت‌جام". دامدار دیگر (۶۲ ساله - با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "از دست خشکسالی بود که همه دامداران گوسفندانشان را فروختند و رفتن". دامدار دیگری (۵۱ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "حدوداً پنج گله داشتیم که هر گله ۵۰۰ رأسی دام داشت الان دو گله ۳۰۰ تایی مانده است". مصاحبه‌شونده دیگری (۵۶ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "در خشکسالی هر چی گوسفند داشتیم فروختم؛ چون نمی‌توانستم هم مخارج آنها را بدهم و هم خرج خانواده‌ام را".

• فروش بخشی از دامها به خاطر آذوقه دامها

این راهبرد را می‌توانستیم در ذیل راهبرد قبلی یعنی فروش کل دامها بیاوریم؛ ولی به نظر می‌رسد که این مضمون هم به لحاظ احساسی و هم به لحاظ هویتی پیامدهای متفاوتی برای دامداران دارد و می‌تواند با مقوله قبلی متفاوت باشد. چون در راهبرد قبلی دامدار با فروش کل دامها اصطلاحاً ترک نقش کرده و هویتی جدید برای خود رقم می‌زند؛ ولی در این مرحله شاید به خاطر همان احساس تعلق شدید به سادگی راضی به ترک نقش و هویتش نیست و به هر قیمتی سعی در تداوم آن دارد. به نظر کوتر، مجموعه و وظایف و حقوق اجتماعی که هر فرد در پایگاه اجتماعی دارد نقش خواننده می‌شود (Tavassoli, 1990).

به نظر برگر و لاکمن نقش‌ها نمونه‌سازی‌هایی از آن چیزهایی هستند که در موقعیت‌های اجتماعی معین از کنشگران انتظار می‌رود و محصول خلاقیت افرادی است که در زندگی روزمره بنا می‌شود. در اینجا بر خلاف گرایش که در کار بسیاری از جامعه‌شناسان دیگر دیده می‌شود نقش‌ها با سمت‌های عینی یکسان در نظر گرفته نمی‌شود بلکه واسطه‌های میان جهان پهن دامنه (جهان اجتماعی) و تنگ دامنه (فرد) هستند. نقش در تحلیل برگر و لاکمن تنها به‌عنوان میانجی فرهنگی و آگاهی عمل می‌کند. اهمیت ویژه‌ای که تحلیل نقش در پدیدارشناسی دارد به این خاطر است که پیوندهای میان جهان معنایی سطح کلان که در جامعه عینیت یافته است و شیوه‌های ذهنی واقعیت پیدا کردن این جهان برای افراد جامعه را آشکار می‌سازد (Ritzer, 1988).

در این صورت دامداران با توجه به شرایط سخت مورد بررسی ناگزیر بخشی از دامهایشان را می‌فروشند و درآمد و پول آن را صرف خرید آذوقه و خوراک مابقی دامهایشان می‌کنند. دامداران زیادی بودند که بیان کردند نسبت به دوره ترسالی تعداد دامهایشان به شدت کاهش داشته و به یک‌سوم و حتی یک‌چهارم رسیده است. در نظر جامعه‌شناسان کارکردگرا افراد به‌عنوان بازیگران اجتماعی شناخته می‌شوند با این فرض که مقتضیات نقشی در هر موقعیت به روشنی تعریف شده است و توافق زیادی بین همه افراد در این مورد وجود دارد. (Coser & Rosenberg, 2000). اگر در ایفای نقش میزان هم‌نواپی و رعایت هنجارهای پذیرفته شده اساسی باشد، ضمانت اجراها (پاداش‌ها و مجازات‌ها) تفسیرپذیرند و نقش‌ها را از حالت ایستائی خارج می‌سازند. در این باره یکی از دامداران (۵۴ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "پارسال ۶۰ تا ۷۰ گوسفند داشتیم نصف آنها را فروختم و به شکم بقیه‌شان کردم". دامدار دیگری (۴۷ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "پارسال چهار گله ۴۰۰ تایی در روستای ما وجود داشت الان رسیده به یک گله ۴۰۰ تایی".

• اختصاصی یارانه و سایر درآمدها برای خرید آذوقه دام

دامداران شاید به خاطر تعلق شدیدی که به این حرفه دارند و مدت‌هاست که با آن خو گرفته‌اند، به اصطلاح جامعه‌شناسی به خاطر "یکی شدن با نقش" به راحتی نمی‌پذیرند که دامهای خود را از دست بدهند؛ لذا تمام توان خود را به کار می‌بندند تا حداقل تعدادی از دام خود را حفظ کنند. از طرف دیگر شاید به خاطر اجبار اجتماعی و مسائلی چون بیکاری، برچسب آفتاب‌نشین خوردن و غیره حداکثر توانشان را می‌گذارند تا اسم آنها از لیست دامدار یا به اصطلاح محلی‌ها "مالدار" خارج نشود. به هر روی این حس آن چنان

قوی است که اغلب دامداران حاضرند به تعبیر خودشان "از شکم زن و بچه‌شان بزنند و به شکم مال‌هایشان بکنند". در این خصوص یکی از دامداران (۴۷ ساله - با تحصیلات راهنمایی) در حال حاضر یارانه‌ای که دریافت می‌کنیم را هم صرف خرج مال‌های خودمان می‌کنیم". دامدار دیگری (۵۷ ساله - با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "آنهايي که قچاق‌ترند (توان‌مندتر) چند تا بچه‌هایشان کار می‌کند و خرج مال‌هایشان می‌کنند". دامدار دیگری (۴۵ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "با خانواده‌ام سر چاه‌های کشاورزی تربت‌جام رفتیم و فله‌گری کردیم تا توانستیم آذوقه دام‌هایمان را لااقل به سختی فراهم کنیم". مشارکت‌کننده دیگری (۵۶ ساله - راهنمایی) از نداشتن فرزند گله‌مندانه از بی‌کسی می‌گوید: "آنهايي که گوسفندان‌شان را نگه داشتن، فرزندانشان این ور و اون ور کار می‌کردن و کمک می‌کردن ولی من کسی را نداشتم".

• نسبه دادن دام‌ها

از آنجا که اکثر دام‌های دامداران اصطلاحاً "مال تخمی" با هدف زاد و ولد است، به لحاظ گوشتی و چاق بودن در سطح پایینی قرار دارند. هنگامی که دامداری قصد فروش آنها را داشته باشد به اصطلاح "سنگ نمی‌خورد" و به لحاظ پولی فروش آنها مقرون‌به‌صرفه نیست. شاید تنها راه جبران این کمبود فروش نسبه دام‌هایشان است آن هم عمدتاً به وعده شش‌ماهه یا وعده سال می‌فروشند. لازم به ذکر است که این کار ریسک عدم پرداخت پولشان در موعد مقرر توسط خریدار وجود دارد که بعضاً برخی مصاحبه‌شونده‌ها در حین صحبت‌هایشان به آن اذعان داشتند. در این رابطه دامدار (۳۸ ساله با تحصیلات دیپلم) می‌گوید: "به علت ارزان بودن حاضر به خرید نسبه هم نبودن، آن هم ممکن بود در صورت نسبه دادن، پولمان را ندهند".

• استفاده از آذوقه‌های جایگزین و بی‌کیفیت (مثل نان خشک، خار، سیب‌زمینی)

دامداران در خشکسالی به هر دلیلی (اجبار اجتماعی یا تعلق) که قبلاً در مقوله‌های دیگر توضیح داده شد سعی در حفظ حداقلی از دام‌هایشان دارند. یکی از راهبردهایی که معمولاً به شیوه رایج و به طور گسترده در بین آنها مرسوم است، استفاده از آذوقه‌های جایگزین و غالباً به لحاظ غذایی بی‌کیفیت برای دام‌هایشان است که بسته به اقتضای بازار یا محیط طبیعی از آنها استفاده می‌کنند. مثلاً در یک برهه از زمان قیمت سیب‌زمینی به علت فراوانی عرضه در بازار نسبتاً کاهش داشته؛ لذا دامداران با خرید تنی آنها برای خوراک دام‌هایشان استفاده می‌کنند در برخی مناطق به صورت طبیعی برخی خارها و گیاهان خاردار در دوره خشکسالی هم رشد خوبی دارند. به ناچار دامداران آنها را جمع‌آوری می‌کنند و بعد از کوبیدن آنها به صورت کاه استفاده می‌کند. البته در این مورد نباید انتظار داشت دامدار دام چاق و با کیفیت داشته باشد. هدف فقط اصطلاحاً تأمین شرایط "بخور و نمیر" برای دام‌ها و عبور از این دوره بحران است.

یکی از دامداران (۷۸ ساله - بی‌سواد) در این خصوص خاطره‌ای جالب و در عین حال بغرنج را یادآور شده و می‌گوید: "در خشکسالی سال ۴۹ به امر خدا زمستان آنقدر برف آمد که همه را زمین‌گیر کرد. گوسفندان اگر خار و خاشاکی پیدا می‌شد می‌خوردن که آن هم از زور برف، پیدا کردنش سخت بود. یادم می‌آید دام‌ها از لاغری می‌مردند شخصی از روستای ما گاوی داشت که مرد. صاحبش شکمبه (معه) آن را خالی کرد و تفاله‌های آن را در آفتاب خشک کرد و خوراک گوسفندانش کرد." دامدار دیگری (۴۶ ساله - با تحصیلات دیپلم) می‌گوید: "چند نیشان خار آبی زدیم و در زمستان خوراک گوسفندانم کردم از بی‌هیچی بهتر بود." دامدار دیگری (۵۴ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "پارسال ۲ تن سیب‌زمینی خریدم آنها را ریز می‌کردم و با کاه قاطی می‌کردم و به گوسفندانم می‌دادم." و مصاحبه‌شونده دیگر (۶۷ ساله - بی‌سواد) می‌گوید: "گوسفندانم را زمستان نان خشک می‌دادم که مریض شدند و اغلب بره‌هایشان مرده به دنیا می‌آمدند."

• مهاجرت فصلی با دام‌هایشان (کوچ کردن)

برخی دامداران در دوره خشکسالی به همراه گوسفندان‌شان روستا و منطقه را ترک می‌کنند و در مناطقی که نسبتاً به لحاظ دسترسی به علوفه شرایط مناسب‌تری دارند، ساکن می‌شوند. از جمله این مناطق مقصد، می‌توان به چاه‌های کشاورزی اطراف تربت‌جام اشاره کرد. در این مناطق بعضاً به خاطر کاشت چغندر قند و عموماً کاشت گندم و جو، دامداران به راحتی می‌توانستند خوراک و آذوقه دام‌هایشان را تهیه نمایند. مثلاً از برگ سبز چغندر برای خوراک استفاده می‌کردند یا بعد از برداشت گندم و جو توسط کشاورزان به اصطلاح از "پی خلی"ها استفاده می‌کنند. حتی با جمع‌آوری بقایای ساقه‌های خشک شده و برجای مانده در زمین گندم و جو بعد از درو با ماشین کمباین، آن را کوبیده و به صورت کاه خشک برای دام‌هایشان استفاده می‌کنند. البته لازم به ذکر است که دسترسی به

این مناطق و استفاده از شرایط یاد شده هم به این راحتی نیست و خیلی از کشاورزان و چاه داران همین پی خلی‌ها و سر چغندرها را با قیمت بالایی به دامداران می‌فروشند. البته چون دامداران معمولاً با اعضای خانواده‌شان مهاجرت می‌کنند و نیز نیروی کار خوب و ارزانی برای چادر داران محسوب می‌شوند، به راحتی آنها را از دست نمی‌دهد. در این باره یکی از دامداران (۶۷ ساله - بی‌سواد) می‌گوید: "سر چاه‌های عمیق رفتیم تا پخل (ساقه خشک گندم و جو) جمع کردیم. از چاه‌های کشاورزی تربت‌جام پی خلی‌ها را هکتار ۵ تا ۷ میلیون تومان خریدیم." دامدار دیگر (۳۴ ساله - دیپلم ناقص) می‌گوید: "با خانواده‌ام رفتیم سر چاه‌های نصرآباد (حومه تربت‌جام) و زمستان را تقریباً به راحتی تا بهار سر کردیم." دامدار دیگری (۲۶ ساله - دیپلم) می‌گوید: "چاره‌ای نبود اگر در روستا می‌ماندیم همه چیز را از دست می‌دادیم."

پیامدها

• گسترش فقر

این مقوله دربردارنده مفاهیم اولیه بیکاری، تحت پوشش کمیته امداد و وابستگی به یارانه دولت است. با توجه به اینکه شغل بیشتر مردم منطقه موسی‌آباد (بسته به شرایط اقلیمی و طبیعی آن که کوهستانی است) دامداری است. در سال‌های اخیر به دنبال خشکسالی‌های پی در پی و فقر مراتع، خشکیدن آب قنات‌ها، رودخانه‌ها و سدها، امکان و مجال دامداری برای اکثر قریب به اتفاق اهالی منطقه به شدت کاهش یافته است؛ لذا چه در شرایط اسکان روستا و چه در شرایط مهاجرت در وضعیت اقتصادی و معیشتی بسیار بدی به سر می‌برند. شاید اغراق نباشد که زندگی بیش از ۷۰ درصد مردم روستاهای منطقه، بر اساس یارانه دولتی و بعضاً نهادهای حمایتی مثل کمیته امداد و بهزیستی سپری می‌شود. در این باره یکی از دامداران (۳۷ ساله - با تحصیلات کارشناسی) می‌گوید: "تقریباً ۹۹ درصد مردم روستای ما زیر پوشش کمیته امداد هستند. منبع درآمدی به جز یارانه ندارند." دامدار دیگری (۵۷ ساله - با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "مثلاً وقتی انسان چیزی داشته باشد هوس چیزی خوب که می‌کنیم می‌خری مهمون که برای آدم می‌آید آدم دوست دارد برایش برنج گوشت و میوه برایش بخرد وقتی میسر نیست وقتش ناخوش است." دامدار دیگری (۶۷ ساله - بی‌سواد) می‌گوید: "فکر انسان درگیر این است که خدایا معیشت زن و بچه را چه کار کنیم چای می‌خواهد روغن می‌خواهد."

• کاهش شدید تعداد دام

اغلب مصاحبه‌شوندگان به وضوح اتفاق نظر داشتند که تعداد دام‌های خودشان و سایر روستاییان طی سال‌های خشک به شدت کاهش چشمگیر داشته است که بی‌تردید موجب زوال تدریجی دامداری سنتی است. به نظر می‌رسد دولت هم هیچ‌گونه سیاست و حتی میلی جهت جلوگیری از وقوع آن ندارد. دامداری (۵۱ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "در روستایمان حدود پنج گله داشتیم که هر گله ۵۰۰ رأس دام داشت. الان به دو گله ۳۰۰ تایی رسیده است." مشارکت‌کننده دیگری (۴۷ ساله - با تحصیلات کارشناسی) می‌گوید: "دامداری سنتی در حال نابودیست، سیاست دولت هم همین است که برای کنترل بازار گوشت و محصولات لبنی مردم به سمت دامداری صنعتی بروند." دامدار دیگری (۴۵ ساله - راهنمایی) می‌گوید: "شاید بشود دوباره گوسفند خرید، ولی برای هزینه خوراک آنها چه باید بکنیم؟ قیمت آذوقه بالاست و از طرفی نسیه هم نمی‌دهند و نقدی حساب می‌کنند. پس تنها گوسفند داشتن ملاک نیست، شرایط نگهداری آنها دیگه وجود ندارد."

• حاشیه‌نشینی

این مقوله جزء مقولات اصلی است که دربردارنده دو مفهوم اولیه بزهکاری و تضاد فرهنگی است. به باور دامداران به دلیل خشکسالی‌های پی در پی و بحران آب و شرایط نامطلوب اقتصادی - اجتماعی ناشی از آن، روند مهاجرتی به سمت شهرهای اطراف به ویژه تربت‌جام شکل گرفته است. به دلیل نبود هیچ‌گونه برنامه‌ریزی و پیش‌بینی برای جمعیت مهاجر از سوی دولت و نهادهای شهری مرتبط با آن، بیشتر این افراد از امکانات شغلی و رفاهی محروم مانده‌اند و در بعضی موارد به سبب فشارهای اقتصادی و روانی به بزهکاری روی می‌آورند. در این زمینه دامدار (۵۷ ساله - با تحصیلات ابتدایی) می‌گوید: "الان چند خانوار از روستای ما حدوداً ۱۰۰ تا ۱۲۰ خانوار به شهرها مهاجرت کرده‌اند خیلی‌ها به قادرآباد (حومه‌ی تربت‌جام) رفتن، من خودم در قادرآباد زمین داشتیم که فروختم به خاطر آذوقه گوسفندانم." دامدار دیگری (۴۹ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "دوتا دختر داشتیم و یک پسر. یکی از دخترانم را وقتی روستا بودیم عروس کردم و در حد توان برایش جهیزیه خریدم. الان دختر کوچکم ۵ - ۶ سال است که نامزد

است. از وقتی آمده‌ام شهر چشم و هم چشمی زیاده توان خرید جهیزیه برایش ندارم. خیلی فشار روم هست. درمانده شدم واقعاً." مشارکت‌کننده دیگر (۶۵ ساله - بی‌سواد) می‌گوید: "زندگی در شهر خیلی سخته نه کار درست و حسابی، نه درآمد درست و درمونی. همه چیز هزینه داره، مردن هم اینجا (در شهر) پول می‌خواد."

• افزایش مشاغل کاذب و واسطه‌ای

این مقوله اصلی دربردارنده از بین رفتن مشاغل تولیدی است. به این معنا دامداران معتقدند در نتیجه خشکسالی و بحران آب و به دنبال آن مهاجرت بخشی از جمعیت روستاها به شهرها و مناطق اطراف، تولید محصولات دامی در این منطقه در حال نابودی است و مردم در حال روی آوردن به مشاغل کاذب و غیرمولد هستند. از جمله مشاغلی که در این روستاها افزایش چشمگیری داشته، مغازه داری، دلالی و خرید و فروش زعفران و مسافرخشی است. دامداری ۴۵ ساله - با تحصیلات راهنمایی در این خصوص بیان می‌کند: "از ترس خشکسالی و آذوقه گران گوسفندانم را فروختم وانت گرفتم و الان ضایعات جمع می‌کنم." دامدار دیگری (۳۸ ساله - با تحصیلات دیپلم) می‌گوید: "الان به جای گوسفند چراندن با پراید تو خط تربت‌جام مسافرخشی می‌کنم." مصاحبه‌شونده بعدی (۶۵ ساله - با تحصیلات ابتدایی) از وضعیت دردناک معکوس شدن نقش تولیدگری روستا به مصرف‌کنندگی شکوه می‌کند: "باورتان میشه قبلاً در روستای ما شاید مردم در سال یکی دوبار گوشت مرغ شهری نمی‌خوردن، اما حالا بر عکس شده شاید در سال چند بار گوشت گوسفند بخورن. مغازه‌ها قبلاً ماست و دوغ نمی‌آوردن حالا فریزرهایشان غیر از ماست و دوغ چیزی دیگه‌ای ندارن. این برای یک روستایی خیلی دردناکه چیزی که قبلاً به‌راحتی خودش داشت، الان باید بخره."

• افزایش اختلافات خانوادگی و طلاق

این مقوله بیشتر در بین نسل دوم و سوم دامداران یعنی فرزندان و نوه‌هایشان بیشتر دیده می‌شود، تا مستقیماً روابط زن و شوهری خودشان. فرزندان دامداران عمدتاً با توجه به آنچه که در قبل آمده در شهرهای بزرگ و کوچک به‌عنوان کارگر مشغول به کار هستند. پیامد ناخواسته این موضوع این است که تحت تأثیر فرهنگ شهرنشینی و انتظارات و توقعات زندگی شهری قرار می‌گیرند. حتی تصوراتشان را نسبت به ازدواج، همسرگزینی و زندگی زناشویی تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و چون از طرفی در اکثر موارد، همسرانشان اهل روستا و محل سکونت خودشان هستند، باعث بروز اختلافاتی می‌شود. از طرفی اغلب دیده شده که سن ازدواج در بین فرزندان دامداران نیز در حال کاهش است. بر اساس داده‌های خانه بهداشت موسی‌آباد این سن برای پسران متوسط ۱۹ سال و برای دختران متوسط ۱۶ سال است. در این شرایط بار شدن مسائل و مشکلات اقتصادی ناشی از خشکسالی بر این وضعیت، موجب شده که به شدت سطح آستانه تحمل افراد کاهش یابد. نتیجه چنین وضعیتی افزایش اختلافات خانوادگی و طلاق در بین اهالی این منطقه است. در این زمینه دامداری (۴۹ ساله - با تحصیلات راهنمایی) می‌گوید: "پسرم با دختر برادرم نامزد بود، برای کار رفت شمال سر مرغداری‌ها، بعد از چند وقت که برگشت، مدعی شد که نامزدش را نمی‌خواهد. روم نمیشه به صورت برادرم نگاه کنم." دامدار دیگر (۳۴ ساله - دیپلم ناقص) می‌گوید: "به خاطر نداشتن جهیزیه، دخترم ۵ و ۶ سال بود نامزد بود. سر آخر مجبور شدم طلاقشو بگیریم. از ننگ زمانه و دست‌خالی فرستادن دخترم ترسیدم."

مقوله هسته‌ای

• دامداری سنتی در منگنه‌ی دوگانگی‌ها (سیاست‌گذاری، احساسی و رفتاری)

این مقوله انتزاعی‌ترین مقوله و پاسخ نهایی به سوالات اصلی پژوهش است. بر اساس این مقوله مردم منطقه درک و تفسیر تغییرات ایجاد شده در زندگی خود، پدیده خشکسالی و بحران آب را به منزله پدیده‌ای درک می‌کنند که ملازم با یک نوع دوگانگی احساسی، رفتاری و حتی سیاسی است. مقولاتی همچون عدم تناسب قیمت دام با خوراک دام، (دوگانگی قیمت)، عدم حمایت کافی دولت از دامداران سنتی و از طرفی آوردن امکانات زیربنایی مثل برق گاز و غیره در روستاها (دوگانگی سیاست‌های دولت) تعلق شدید به دامداری از یک سو و احساس عدم مقرون‌به‌صرفه بودن دامداری از سوی دیگر (دوگانگی احساسی)، همگی را می‌توان ذیل این دوگانگی دسته‌بندی کرد. همانطور که در الگوی پارادایمی پژوهش آمده است تمامی ابعاد علی و زمینه‌ای از مقولاتی‌اند که به شکلی بیانگر این دوگانگی‌ها است. شاید بتوان منشأ و مقصر اصلی این دوگانگی‌ها را سیاست‌های دوگانه دولت دانست. بر این اساس دولت به منزله متولی پیشبرد امر توسعه روستایی در دهه‌های اخیر با رویکردی دوگانه از یک سو برای جلوگیری از مهاجرت روستاییان، امکانات زیربنایی مثل جاده آسفالت، گاز، برق و غیره را به این مناطق آورده، و از سوی دیگر در موارد بحران آب و خشکسالی که در

کشور ما متأسفانه در این سال‌های اخیر به شکل پدیده غالب درآمد و با توجه به شغل اصلی مردم منطقه که دامداری است، سیاست و تدبیری مناسب اتخاذ نکرد نکرده است و به نوعی در این شرایط دشوار، دامداران را به حال خود رها کرده است؛ بدون اینکه از حرفه و معیشت آنها حمایت درست و مناسبی داشته باشد. از سوی دیگر دولت با عدم ورود به مسائل عمده و حیاتی دامداران از جمله خرید تضمینی محصولات دامی (لبنی و گوشتی) و همچنین کنترل بازار عرضه خوراک دام و از سوی دیگر ناتمام گذاشتن طرح‌های حمایتی از جمله بیمه‌گذاری دام‌ها، به تشدید بحران‌های ناشی از خشکسالی در بین دامداران دامن زده است.

به باور برخی دامداران روستاهای مطالعه شده، دلیل عدم حمایت جدی و بارز دولت از دامداری سنتی این است که دولت تمایل چندانی به ادامه حیات دامداری سنتی ندارد و بیشتر مایل است دامداری سنتی را به سمت دامداری صنعتی سوق دهد و هدف اصلی آن هم این است که همانطور که بازار گوشت مرغ را در اختیار دارد بازار محصولات لبنی و گوشت دام را تحت کنترل خودش درآورد. با فرض صحت این ادعا، سوق دادن دامداری سنتی به سمت دامداری صنعتی مستلزم ایجاد زیرساخت‌ها و شرایطی است که به شدت مورد غفلت واقع شده است. بدیهی است که این دوگانگی سیاستی از سوی دولت باعث تسری سایر دوگانگی‌ها در سطوح احساسی و رفتاری در میان دامداران بخش سنتی شده است. تا آنجا که تقریباً یک وضعیت بلاتکلیفی در میان دامداران منطقه به وجود آورده است. به قول خودشان آنها نمی‌دانند آیا این امکاناتی که دولت از قبیل برق، گاز و غیره برای آنها آورده است را رها کنند و به سمت شهرها مهاجرت کنند یا بمانند و آنها را حفظ کنند. طبیعتاً در حالت دوم با مشکل جدی معیشتی روبرو خواهند شد. اما موضوع مهمی که در اینجا وجود دارد مشخص شدن این مسأله است که چرا دولت در قبال روستاییان و به طور اخص دامداران سنتی دچار این دوگانگی سیاستی شده است و به اصطلاح "کج‌دار و مریز" با آنها رفتار می‌کند؟ استدلال اولیه این پژوهش این است این دوگانگی سیاستی تابعی از دخالت‌های گسترده دولت در مناسبات زندگی مادی به طور کلی و منابع طبیعی و مراتع به طور خاص بوده است. به نظر می‌رسد نهادهای ذی‌ربط دولتی، چرای بیش از حد دام‌ها در مراتع که در نتیجه دامداری سنتی است را یکی از عوامل اصلی فقر مراتع و نابودی منابع طبیعی می‌داند که به تبع آن می‌تواند از عوامل مهم در شکل‌گیری پدیده خشکسالی و بحران آب شود. بدین منظور خواسته یا ناخواسته سعی در حذف و جایگزینی این شیوه از دامداری را دارند. در این باره یکی از گیراترین تحلیل‌ها در حوزه مدیریت اقتصادی منابع طبیعی مباحث اقتصاددان و برنده جایزه نوبل سال ۲۰۰۹ یعنی الینور استروم^۱ است. به عقیده استروم منابع طبیعی می‌تواند از سوی گروه‌هایی که از آنها استفاده می‌کنند به خوبی اداره و مدیریت شود نه از سوی دولت. این شیوه نگرش در مقابل این دیدگاه رایج قرار گرفت که مدت‌ها تأکید می‌کرد منابع طبیعی مشاع، فقط می‌تواند از سوی دولت یا شرکت‌های خصوصی اداره شود. برعکس دیدگاه استروم تأکید می‌کند که نهادهای محلی عناصر کارآمدتری در اداره منابع طبیعی مشاع‌اند. به باور وی، مدیریت پایدار منابع طبیعی متضمن ترتیبات نهادی متنوع یا چند مرکزی است نه تک مرکزی (Ostrom, 2005). اهمیت کار استروم در این است که بر خلاف دیگران که همه راه‌ها را به دو نهاد دولت و بازار ختم می‌کنند، از راه سومی به نام "شهروندی خود مدیریت" هم سخن می‌گویند که به کمک آن می‌توان از تراژدی منابع مشترک جلوگیری کرد (Khodaparast- & Mashhadi & Bagheri, 2014). از نظر استروم مجموعه‌ی ارزش‌ها و هنجارهای محلی در کنار امکان تعامل و گفتگوی بهره‌برداران محلی، سرمایه اجتماعی نیرومندی را برای استفاده از منابع طبیعی مشاع ایجاد می‌کند. او معتقد است وضع قواعد محلی و اجرای آن توسط بهره‌برداران محلی سبب بهره‌برداری صحیح و پایداری منابع طبیعی می‌شود؛ بنابراین تحلیل اگر قصد دولت از زوال تدریجی دامداری سنتی حفظ منابع طبیعی و مراتع است دچار اشتباه فاحش می‌شود که نتیجه و عواقب آن اولاً گریبان‌گیر مردم منطقه و ثانیاً خود دولت خواهد گردید.

• الگوی پارادایمی پژوهش

در این پژوهش سعی شده است با تکیه بر درک و تفسیر دامداران، پدیده خشکسالی و بحران آب در منطقه موسی‌آباد تربت‌جام در سه سطح فهم دلایل بحران آب و خشکسالی، راهبردهای مقابله‌ای و پیامدهای خشکسالی درک شود. لازمه‌ی درک این مراحل، فهم تجربه زیسته و بیان شفاهی افراد مشارکت‌کننده در پژوهش است. بر اساس الگوی پارادایمی زیر می‌توان گفت معنای ذهنی پدیده خشکسالی در بین دامداران سنتی از مجموعه‌ای شرایط خاص تأثیر گرفته است که این شرایط در سه دسته‌ی علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر طبقه‌بندی می‌شود.

شکل ۲. الگوی پارادایمی بازسازی معنایی بحران آب و پدیده خشکسالی در منطقه موسی‌آباد تربت‌جام

۴- بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، بر اساس الگوی پارادایمی مذکور، "دامداری سنتی در منگنه‌ی دوگانگی" به منزله‌ی مقوله هسته و پاسخ نهایی به سوال اول پژوهش استخراج شده است. بر اساس این مقوله دامداران منطقه موسی‌آباد با درک و تفسیر خشکسالی و بحران آب و پیامدهای حاصل از آن در زندگی روزمره خود، خشکسالی و بحران آب را به مثابه پدیده‌ای می‌دانند که ارتباط مستقیم و پایداری با سیاست‌های دوگانه دولت به طور کل در قبال روستاییان و بالاخص این قشر از دامداران سنتی دارد. این امر به شکل ویروس‌واری سایر لایه‌های رفتاری و حتی احساسی دامداران را تحت‌الشعاع خود قرار داده است. اغلب دامداران بیان داشتند که دولت در صدد نابودی دامداری سنتی است یا لاقبل برای جلوگیری از اضمحلال آن تلاش مؤثری انجام نمی‌دهد. چرا که می‌خواهد مردم به سمت دامداری صنعتی بروند تا از یک سو بازار محصولات دامی را در اختیار داشته باشد و از سوی دیگر به‌زعم خود از نابودی منابع طبیعی و مراتع و جنگل‌ها که در نتیجه چرای بیش از حد دام‌هاست، جلوگیری کند. اینکه چرا این درک بین دامداران شکل گرفته است، مسأله مهمی است. وقتی دولت با صرف هزینه‌های بالا برای مناطق روستایی، امکانات رفاهی اولیه و زیرساختی مانند؛ آب لوله‌کشی، گاز، برق و حتی جاده آسفالت و... ایجاد کرده تا اهالی را مجاب کند به سمت شهرها مهاجرت نکنند، نه‌تنها در جهت معیشت این جامعه اقدام مؤثر و کارآمدی صورت نمی‌گیرد، بلکه تنها ممر معیشتی آنها را (دامداری سنتی) به نوعی به امان خدا رها کرده است.

اگر شق دوم دلیل دوگانگی سیاستی دولت را بپذیریم، بر اساس بینشی که استروم در اختیار ما قرار می‌دهد، دولت در ایران با عدم به رسمیت شناختن سایر نهادها در مدیریت خشکسالی و بحران آب و همچنین منابع طبیعی، خود را به نوعی نوک پیکان ایجاد و رفع تمامی مشکلات و مسائل طبیعی و اجتماعی قرار داده است. دخالت و یا عدم دخالت در مسائل و مشکلات طبیعی موجبات پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی در جامعه خواهد شد؛ بنابراین دولت باید به این درک اساسی برسد که در چه زمانی و در چه موضوعاتی بهتر است ورود کند که دارای بهترین و کارآمدترین پیامدها برای افراد جامعه به‌عنوان شهروندان محق باشد. پیشنهاد مشخص پژوهش کنونی این است که نخست دولت تکلیف خودش را با این‌گونه سبک معیشت روستایی (دامداری سنتی) مشخص کند؛ آن‌گاه نهاد متولی مربوطه برای سامان بخشی به امور مربوط به دامداری سنتی را ایجاد و مأمور کند تا پیگیر موانع و مشکلات این شیوه معیشتی روستایی باشد، تنها نهادی که اکنون در این رابطه فعالیت دارد جهاد کشاورزی است که همانطور که از اسمش پیداست اولویت اول آن کشاورزی است و در حاشیه برنامه‌هایش گاهی نیز به دامداری سنتی می‌پردازد آن هم بیشتر مواقع در حد بیمه کردن دام‌ها و نه بیشتر. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد کنش‌گران عرصه دامداری سنتی در حال تجربه زیست‌بوم پرمخاطره‌ای هستند که توانایی رویارویی با خشکسالی را تنها در سایه بیم و امیدها و حکومتی توانمند ممکن می‌دانند.

در پاسخ به سؤال دوم و چهارم مشاهده شد دامدارانی که مکتب مالی بالاتری داشته، و طبعاً از میزان دام بیشتری نیز برخوردار بوده‌اند، راحت‌تر توانسته‌اند دوره خشکسالی را سپری کنند تا جایی که اکثر قریب به اتفاق آنان توانسته‌اند میزان دام‌هایشان را تا حد بالایی حفظ کنند. برعکس دامدارانی که از شرایط مالی خوبی برخوردار نبوده‌اند و میزان دام کمتری نیز داشتند، غالباً نتوانسته‌اند در انتخاب معیشت خانواده و تغذیه دام‌هایشان، مورد اخیر را انتخاب کنند. در نتیجه یا اکثراً به طور کلی دام‌هایشان را فروختند یا به شدت کاهش داده‌اند. در پاسخ به سؤال سوم به لحاظ قومی و مذهبی منطقه مذکور تقریباً شکل یکدست و یکپارچه‌ای دارد. بالای ۹۰ درصد جمعیت منطقه به لحاظ قومی و مذهبی تیموری و تسنن هستند. سایر اقوام از جمله طایفه قایینی حدود ۵ درصد که روستای چاه مزار پایین سکونت دارند و طایفه بربری حدود ۱ درصد که در روستای قلعه‌سرخ ساکنند و این دو مورد اخیر به لحاظ مذهبی تشیع نیز هستند. به لحاظ تجربه زیست‌بومی، تفاوت فاحش و معناداری بینشان مشاهده نشد مگر اینکه در روستاهای چاه مزار پایین و قلعه سرخ تمکن مالی دامداران با وجود داشتن بعضاً فرزندان کارمند، بیشتر به چشم می‌آید. که بدیهی است در قالب سؤال دوم راحت‌تر قابل تحلیل است تا صرفاً قومی و مذهبی.

مخلص کلام اینکه اگر دولت به هر دلیلی نتواند و یا نخواهد از این قشر یعنی دامداری سنتی حمایت جدی و مؤثری بکند به طور کلی آینده دامداری، حتی دامداری صنعتی نیز در معرض نابودی و زوال خواهد بود چرا که شاید دولت در غفلتی بزرگ نمی‌داند که اساس دامداری صنعتی در درجه اول همین دامداری سنتی است. اگر دامداری سنتی مجال برای تنفس و زندگی نداشته باشد چگونه می‌توان ماده اولیه و خام دامداری صنعتی را فراهم کرد که در این صورت دولت ناچار است همانند مرغداری‌های صنعتی، بره یک روزه وارد کند که بسیار دور از ذهن و دشوار می‌نماید.

۵- سپاس‌گزاری

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد آقای ایرج سلجوقی است که با حمایت‌های مادی و معنوی دانشگاه حکیم سبزواری انجام شده است.

۶- فهرست منابع

- احمدی، حبیب؛ دهقانی، رودابه. (۱۳۹۴). آراء و اندیشه‌های اولریش بک (نظریه‌پرداز جامعه مخاطره‌آمیز). *توسعه اجتماعی*، ۱۰(۲)، ۱۰۱-۱۲۶. doi: 10.22055/qjssd.2016.11946
- توسلی، غلامعباس، (۱۳۶۹). نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران، سمت.
- حاتمی، عباس؛ نوربخش، سوسن. (۱۳۹۸). بازسازی معنایی بحران آب در شرق اصفهان بر اساس نظریه زمینه‌ای. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۰(۱)، ۱۲۳-۱۴۲. doi: 10.22108/jas.2018.109357.1299
- خدایپرست مشهدی، م؛ محمد باقری، الف. (۱۳۹۲). "کاربرد نظریه استروم در استفاده پایدار از منابع مشترک"، سومین همایش ملی سلامت، محیط‌زیست و توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس.

- ریتزر، جورج، (۱۹۸۸). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، ۱۳۷۴، تهران.
- زاهدی بیدگلی، عاتکه؛ دهقانی، فاطمه؛ عبدی درکه، سعید؛ بلندمرتبه، محمد؛ تهرانی شریف، میثم. خشکسالی و تأثیر آن بر دام و طیور. تحقیقات آزمایشگاهی دامپزشکی ۱۱. ویژه‌نامه شماره ۳. دوازدهمین کنگره دامپزشکی ایران. ص ۱۹۲-۱۱۲. <https://civilica.com/doc/779737>
- ساتن، ج. د. (۱۳۹۲). درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط‌زیست، ترجمه: صادق صالحی، تهران: سمت.
- سعادت، موسی. (۱۳۹۸). تحلیل بوردیویی نقش عوامل سرمایه‌ای در بروز رفتارهای مخاطره‌آمیز. *جامعه‌شناسی سبک زندگی*، ۵(۱۴)، ۱۴۱-۱۹۰. https://sls.tabrizu.ac.ir/article_12883.html?lang=fa
- زرقانی، سید هادی؛ عباس‌زاده، مریم؛ موسوی، سید محمد باقر؛ سعادت، زهرا. (۱۳۹۷). تحلیل اثرات و پیامدهای اجتماعی خشکسالی با تمرکز بر استان‌های شرقی. دهمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و دومین همایش انجمن جغرافیا و برنامه‌ریزی مناطق مرزی ایران.
- صادقی یونسی، حسن؛ علاقه، حمید؛ حسینی زهرایی، حوریه السادات، ۱۳۷۹. اثرات پیامدهای خشکسالی بر مناطق شمال شرق ایران با تاکید بر (تربت‌جام و فریمان)، اولین کنفرانس ملی بررسی راهکارهای مقابله با کم آبی و خشکسالی، کرمان. <https://civilica.com/doc/14390>
- کوزر، لوئیس و روزنبرگ، برنارد، (۱۳۷۸)، نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران، نشرنی کامیابی، سعید. (۱۳۹۵). تطبیق سیستم طبقه بندی اقلیمی بر معماری شهرهای استان خراسان رضوی. فصلنامه جغرافیایی سرزمین. دوره ۱۳ شماره ۵۰. ص ۹۱-۱۰۵. <https://sanad.iau.ir/Journal/sarzamin/Article/822623>
- گیدنز انتونی (۱۳۷۴)، جامعه‌شناسی. ترجمه محسن صبوری، چاپ دوم، تهران: نشر نی
- محمدپور، احمد؛ رضایی، مهدی. (۱۳۸۷). درک معنایی پیامدهای ورود نوسازی به منطقه اورامان کردستان ایران به شیوه پژوهش زمینه‌ای. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۹(۱)، ۳-۳۳. http://www.jsi-isa.ir/article_21801.html
- هانیکان، ج. (۱۳۹۴). *جامعه‌شناسی محیط‌زیست*، ترجمه: موسی عنبری، تهران: دانشگاه تهران.

References

- Ahmadi, H., & deghani, R. (2016). Ulrich Beck's Thoughts and Ideas (The Theorist of Risk Society). *Quarterly Journal of Social Development (Previously Human Development)*, 10(2), 101-126. doi: 10.22055/qjdsd.2016.11946. [In Persian]
- Boostani, D. & Mohammadpour, A. (2009). Semantic Restoration of the Gender Orientation of Boys to Girls (Providing a Grounded Theory). *The Journal of Strategic Studies of Women*, 44(11): 142-172. [In Persian]
- Coser, L. & Rosenberg, B. (2000), *Sociological Theories*, Translated by Ershad, Farhang (2000), Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Dang, h.L., li, e., nuberg, i., bruwer, J., (2014). Understanding farmers' adaptation intention to climate change: a structural equation modelling study in the Mekong delta, Vietnam, *Environmental science and policy*, 41, 11- 22. doi:10.1016/j.envsci.2014.04.002.
- Figueroa B, E., & Rotarou, E. S. (2016). Sustainable development or eco-collapse: Lessons for tourism and development from Easter Island. *Sustainability*, 8(11), 1093. doi: 10.3390/su8111093
- Giddens, A. (1996), *Sociology*. Translated by Sabouri, Mohsen. second edition, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Hannigan, J. (2014). *Environmental Sociology*, Translated by Anbari, Musa. Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Hatami, A., & Norbakhsh, S. (2019). Semantic Reconstruction of the Water Crisis in the East of Isfahan Based on Grounded Theory. *Journal of Applied Sociology*, 30(1), 123-142. doi: 10.22108/jas.2018.109357.1299. [In Persian]
- Kamyabi, Saeed. (2015). Applying the climatic classification system to the architecture of the cities of Razavi Khorasan province. *Quarterly Geographical Journal of Territory*, Volume 13, No. 50, pp. 91-105. <https://sanad.iau.ir/Journal/sarzamin/Article/822623>. [In Persian]
- Keshavarz, M. Karami, E. & Vanclay, F. (2013) "The Social Experience of Drought in Rural Iran, Land Use Policy, 30(1): 120-129. doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.03.003

- Khodaparast-Mashhadi, M. and Bagheri, M. (2014). Application of Ostrom's theory in sustainable use of common resources, The third national conference on health, environment and sustainable development, Azad University of Bandar Abbas. **[In Persian]**
- Madani, K., Aghakouchak, A. & Mirchi, A. (2016). Iran's Socio-economic Drought: Challenges of a Water-Bankrupt Nation, *Iranian Studies*, 49(6): 977-1016. [10.1080/00210862.2016.1259286](https://doi.org/10.1080/00210862.2016.1259286)
- Mohammadpour, A., & Rezaei, M. (2008). The Meaning Reconstruction of Modernization' Consequences in Ouraman, A Region of Iranian Kurdistan, (based on the Grounded Theory Study). *Iranian Journal of Sociology*, 9(1,2), 3-33. http://www.jsi-isa.ir/article_21801.html?lang=en. **[In Persian]**
- Ostrom, E., (2005) Understanding Institutional Diversity. Princeton university press. <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691122380/understanding-institutional-diversity>.
- Ritzer, George. (1988), Contemporary Sociological Theory, Transled by Solasi, M. Tehran. **[In Persian]**
- Saadati, M. (2020). Bourdieu Analysis of the Role of Capital Factors on the Emergence of Risky Behaviors. *Sociology and lifestyle management*, 5(14), 141-190. https://sls.tabrizu.ac.ir/article_12883.html?lang=en. **[In Persian]**
- Sadeghi-Younesi, H, Alagheh, H. and Hosseini Zahraei, H. (2001). The effects of the consequences of drought on the northeastern regions of Iran with an emphasis on (Torbat Jam and Freeman), The first national conference on strategies to deal with water deficit and drought, Kerman. <https://civilica.com/doc/14390/> **[In Persian]**
- Schnegg, M. & Bollig, M. (2016) "Institutions Put to the Test: Community-Based Water Management in Namibia During a Drought." *Arid Environ*, 124: 62–71.
- Shrum, T. R., Travis, W. R., Williams, T. M., & Lih, E. (2018). Managing climate risks on the ranch with limited drought information. *Climate Risk Management*, 20, 11-26.
- Siegel, P., & De La Fuente, A. (2010). Mainstreaming natural disaster risk management into social protection policies (and vice versa) in Latin America and the Caribbean. *Soc. Policy*, 6, 131-159.
- Sonnett, J., Morehouse, B. J., Finger, T. D., Garfin, G., & Rattray, N. (2006). Drought and declining reservoirs: Comparing media discourse in Arizona and New Mexico, 2002–2004. *Global Environmental Change*, 16(1), 95-113.
- Sutton, J. D. (2012). An introduction to environmental sociology, translated by: Salehi, Sadegh. Tehran: Samt. **[In Persian]**
- Tavassoli, G. A. (1990). Sociological Theory, Tehran: Samt.
- Wilmer, H., & Fernández-Giménez, M. E. (2015). Rethinking rancher decision-making: a grounded theory of ranching approaches to drought and succession management. *The Rangeland Journal*, 37(5), 517-528.
- Zahedi-Bidgoli, A. Dehghani, F. Abdi-Darakeh, S. Bolandmartabeh, M. and Tehrani-Sharif, M. (2019). Drought and its effect on livestock and poultry, *Journal of Veterinary Laboratory and Research*, Vol. 11, No. 3, The 12th Iranian Veterinary Congress, pp. 112-192, at: <https://civilica.com/doc/779737>. **[In Persian]**
- Zarghani, S. H., Abbaszade, M., Mousavi, S. M. B., & Saadati Z. (2016). Analysis of the impacts and social security implications of drought, focusing on the eastern provinces. 10th Congress of the Iranian Geopolitical Association and the 2nd Conference of the Iranian Geographical and Border Region Planning Association. **[In Persian]**